ANAYASA MAHKEMESİNİN KADIN HAKLARINA DAİR KARARLARINDAKİ DEĞİŞİMİN PIERRE BOURDIEU'NUN HUKUK TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ*

Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan DEĞİRMENCİ**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Anayasa Mahkemesinin kadın haklarına dair bazı içtihatlarında yaşanan değişimi açıklamaktır. Pierre Bourdieu'nun yargıya bakışı, Anayasa Mahkemesinin kadın haklarına dair kararlarındaki değişimin anlaşılmasında yol göstericidir. Anayasa Mahkemesi, 1990'lı yıllarda Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nda yer alan kadın erkek eşitliliğine aykırı düzenlemeleri iptal etmiştir. İptal kararlarında kadın erkek eşitliğinin sağlanması için uluslararası insan hakları sözleşmelerine atıfla hak temelli yorumlar yapılmıştır. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi, laiklik ilkesi ile çatışan durumlarda kadın haklarını genişleten yorum yönteminden sapmıştır. Diğer kararlarında uluslararası normlara oldukça geniş yer veren Mahkeme, kadın haklarına ilişkin bazı kararlarında katı bir laiklik tanımı yaparak hakları daraltıcı şekilde içtihatlar geliştirmiştir. Bu daraltıcı yorum metodu, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasında önemli bir eşik olan kadının soyadına ilişkin kararlarında da görülmektedir. Ancak bu daraltıcı içtihatlar 2010'lu yıllardan itibaren mahkeme üyelerinin insan hakları temelli yorumları esas almaları ile değişmiştir. İçtihatların değişiminde kurumsal gelişimin yanında Anayasa Mahkemesi üyelerinin farklı siyasi ve sosyal yapılardan gelmeleri önemli rol oynamıştır. Bourdieu'nun yargısal alandaki mücadelelerde hukukçuların rolüne dair çıkarımlarından, kadın haklarına dair kararların değişim dinamiklerinin izahını sağlamada yararlanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Kadın hakları, Anayasa Mahkemesi, Pierre Bourdieu, yargısal alan, habitus.

---

* DOI: 10.33432/ybuhukuk.1098987- Geliş Tarihi: 15.04.2022 – 22.06.2022.

** Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, ridvan.degirmenci@asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8408-1033.

THE EVALUATION OF THE CHANGE IN THE CONSTITUTIONAL COURT'S DECISIONS ON WOMEN'S RIGHTS WITHIN THE FRAMEWORK OF PIERRE BOURDIEU'S THEORY OF LAW

ABSTRACT

The aim of this study is to explain the change in the decisions of the Constitutional Court on women's rights. Pierre Bourdieu's view of the judiciary is a guide in understanding the change in the decisions of the Constitutional Court on women's rights. In the 1990s, the Constitutional Court annulled the regulations in the Civil Code and Penal Code that were contrary to the equality of men and women. In order to ensure equality between men and women in the annulment decisions, rights-based interpretations were made with reference to international human rights conventions. However, the Constitutional Court has deviated from the method of interpretation that expands women's rights in situations that conflict with the principle of secularism. The Court, which gives wide coverage to international norms in its other decisions, made a strict definition of secularism in its decisions restricting women's rights and developed jurisprudence that constricting rights. This restricting method of interpretation is also seen in the decisions regarding the surname of women, which is an important threshold in ensuring equality between men and women. However, these restricting decisions have changed since the 2010s, with the members of the court taking human rights-based interpretations as a basis. In addition to institutional development, the members of the Constitutional Court from different political and social structures played an important role in the change of jurisprudence. Bourdieu's inferences about the role of lawyers in the struggles in the judicial field can be used to provide an explanation for the change in decisions on women's rights.

Keywords: women’s rights, constitutional court, Pierre Bourdieu, juridical field, habitus.

GİRİŞ

Türkiye'de kadın haklarının gelişiminin anlaşılmasında siyasi ve sosyal olguların izlenmesi kadar konuya ilişkin Anayasa Mahkemesi kararlarının incelenmesi de gereklidir. Zira, Anayasa Mahkemesinin kadın haklarına dair kararları kadınların aile ve toplum içerisindeki statülerini önemli ölçüde etkilemiştir. Anayasa Mahkemesinin kuruluşundan itibaren siyasi ve sosyolojik olana dair değerlendirmeleri onun Türk sosyolojisinin dönüşümünde önemli bir merkezde yer edinmesini sağlamıştır. Hem ailede hem toplumda kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına dair kararları, Mahkemenin sosyolojik etkisinin boyutu hakkında önemli izler taşımaktadır. Kadın haklarına dair mevzuat hükümlerini, kurucu değerlerin etkisi ile değerlendirdiği kararların gerekçelerindeki gelişim, içtihatlarda gözlemlenen keskin değişiklikler Bourdieu'nun "yargısal alan" kavramı ile açıkladığı üzere Anayasa Mahkemesi üyelerinin değişiminin kararlarda ve toplumsal olanın belirlenmesindeki etkisini gözlemlenir kılma hususunda anlamlı bir perspektif sunmaktadır.

Kadın haklarının Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından kabul edilmesi, Türk hukukunda bu sözleşmeye aykırılık teşkil eden hususlarda mahkemenin iptal kararları vermesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte, Türk toplumunda kadının temel hakları ile laiklik ilkesinin çatıştığı durumlarda 2010'lu yıllara dek mahkeme üyelerinin yetiştiği kültürel iklimin etkisi ile kadın haklarının gelişimine katkı sağlayacak yargılama pratiğini terk ettiği, laiklik ilkesinin korunmasını amaç edindiği görülmektedir. Makalede, bu değişimin izleri Bourdieu'nun yargı uygulamasına getirdiği bakış açısı ile anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Hukukun sosyoloji ilmine konu olması ile normatif olanın toplumsal izdüşümüne dair izlenimler, hukuk uygulayıcılarının özgeçmişleri, dünya görüşleri ve karar gerekçelerinde üzerine kurguladıkları anlam dünyası, hukukun salt formel yöntemlerle izah edilemeyecek karmaşık bir örüntü olduğunu göstermiştir. Yirminci yüzyılın velut yazarlarından Pierre Bourdieu, hukukun sosyolojik dönüşüme dair gücünü normatif alanı oluşturan ve onu uygulayan hukukçuları "alan" (field) bağlamında incelemiştir. Bourdieu'nun çalışması, hukuk alanının oluşumunda ana etken olan hukuki iş bölümünün

ayrılışı, tekel bir kurum olarak hukuk, adlandırma gücü, biçim gücü ve eş mantıklılık etkisi başlıklarından müteşekkildir. Bourdieu, yargısal alanda kamu gücünü elinde tutan yargı görevlilerinin yetiştiği kültürel alanın hukuk uygulamasında doğrudan etkisi olduğunu ileri sürmektedir. Kişinin yetiştiği kültürel iklimi "habitus" olarak kavramsallaştıran düşünür, yargı alanında faaliyet yürüten aktörlerin kararlarında bu durumun etkisini ortaya koymaktadır.

Kadın hakları konusunda Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçelerinde politik alandaki mücadelelerin yargı kararlarına etkisi tespit edilebilmektedir. Anayasa Mahkemesi kadın hakları hususunda birbiri ile çelişir içtihatlarda bulunmuştur. İçtihatların karar kısmında yer alan çelişkiler kadar kararların gerekçelerindeki yöntemlerin de farklılık içerdiği görülmektedir.

Çalışmada öncelikle Bourdieu'nun yargıya bakışında yargısal alan içerisinde görev üstlenen hukukçuların durumuna dair açıklamaları incelenmiştir. Ardından kadın haklarının politik alanda yer ettiği konuma değinilmiş ve Anayasa Mahkemesinin kadın haklarına dair kararlarında bu politik etkinin izleri takip edilmiştir. Mahkemenin içtihatlarında yaşanan değişimin anlamı bu politik mücadelelerin mahkeme üye kompozisyonuna yansıması arasındaki ilişki ortaya konulmuştur.

I. PIERRE BOURDIEU DÜŞÜNCESİNDE HUKUK

A. PIERRE BOURDIEU DÜŞÜNCESİNDE HUKUKUN ANLAMI

Bourdieu, modern devleti Weber'den ilhamla "devlet meşru ve simgesel şiddettir." ifadesi ile tanımlar[1]. Sosyolojik olana dair sorgulamasını bireyler arası çatışmanın kökenlerini araştırarak anlamlandırmaya çalışan düşünür, bu çatışmaların etkisi çerçevesinde açıklama yapar. Bourdieu, sosyolojiyi rahatsız edici bir bilim olarak niteler. Örneğin okul başarısını ele alındığında pek çok kişi bunu zeka ile özdeşleştirerek açıklar. Oysa sosyoloji okul başarısını konu edindiğinde, onun toplumsal kökenle, aileden miras alınan kültürle ilişkisini

[1] **Bourdieu, Pierre** (1981) Questions de Sociologie, Les Editions de Minuit, Paris (Çeviren: Öztürk Filiz ve diğerleri, (2016) Sosyoloji Meseleleri, 2. Baskı, Ankara, Heretik), s.18.

ortaya koyar. Eğitim profesyonelleri ise bu açıklamaları duymaktan hoşlanmaz. Bourdieu, sosyolojinin rahatsız ediciliğine ilişkin bir diğer örneği bilimden verir. Bilim pek çoklarınca ekonomik çıkarlara indirgenemeyecek, menfaat içermez bir yapı olarak görülür. Oysa yine bilim sosyolojisi, bilimsel uğraşının belirli çıkarlara hizmet ettiğini açıkladığında bilimle uğraşan insanları bir sorgulamaya ittiğini belirtir[2].

Bourdieu, özel bir sosyoloji dili kullanır. "Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi" adlı eserinde beğeni yargısının kökeni ve işleyişi sorununa sınıfsal bir incelemeyle, tarihsel verileri kullanarak bir açıklama getirmektedir[3]. Bourdieu'nun rahatsız edici sosyolojik bakışı onun hukuka dair tespitlerinde de görülebilir. "Hukukun Gücü: Hukuk Alanının Sosyolojisine Doğru" adlı makalesinde sosyolog, kendi oluşturduğu sosyoloji kuramının kavramları ile hukukun izahını yapmaktadır[4]. Modern hukukun kullandığı teknik ve soyut kavramların ancak konunun uzmanları aracılığı ile anlamlandırılabilir nitelikte olduğunu belirten Bourdieu, hukuku açıklayan diğer teorilerin sorgulamalarının temelinde yatan düşüncelerden farklılığını ortaya koyar[5]. İlk olarak, hukuku otonom ve kapalı bir sistem olarak görerek onu yalnızca kendi iç dinamikleri ile anlatmaya çalışan saf hukuk kuramını ele alır. Kelsen'in saf hukuk kuramında hukuku diğer sosyal dinamiklerden ari, onların etkisini yok sayarak hukuk düşüncesini ve uygulamasını kendine özgü bir düşünce metoduyla açıklar. Bourdieu, bu açıklamayı hukuk araştırmacılarının formalist

---

2 **Bourdieu** (2016), s.25.

3 **Bourdieu, Pierre** (1979) La Distinction, Critiuqe Sociale du Jugement, Les Editions de Minuit, Paris (Çeviren: Fırat Derya ve Günce Berkut, (2015) Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi, 2. Baskı, Ankara, Heretik.)

4 **Bourdieu, Pierre** (1987) "The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field", Hastings Law Journal, S: 38, s.814- 853.

5 Bourdieu'nun hukuk düşüncesini inceleyen çalışmalar: **Gürler, Sercan** (2017) Hukukun Gücü: Bourdieu Sosyolojisinde Hukuk Alanının Oluşumu ve İşleyişi, Ankara, On İki Levha Yayınları. **Madsen, Mikael R./ Dezalay, Yves** (2002) "The Power of the Legal Field: Pierre Bourdieu and the Law", An Introduction to Law and Social Theory, Reza Banakar and Max Travers (eds.), Oxford-Portland Oregon, Hart Publishing, s.189-204. **Madsen, Mikael R./Dezalay, Yves** (2012) "The Force of Law and Lawyers: Pierre Bourdieu and the Reflexive Sociology of Law", e Annual Review of Law and Social Science, **Ökten, Nazlı** (2014) "Devlet Üzerine: Son Bir Hesaplaşma", Cogito (Pierre Bourdieu Özel Sayısı, S:76, Bahar, s.79-88.

ideolojisi olarak nitelendirir ve katılaşmış bir doktrin haline geldiğini ifade eder[6].

İkinci olarak, Althusser'in hukuku devletin ideolojik aygıtı olarak gören teorisine değinir. Kelsen'in teorisinden farklı olarak araçsallık argümanı hukuku ve hukuk bilimini sosyal güç ilişkilerinin doğrudan etkisi çerçevesinde ele alır. Bu sosyal güç ilişkilerinin temelinde ise ekonomik belirlemeler, özellikle baskı gruplarının ekonomik çıkarları yer almaktadır. Hukuk bu çıkarların korunması için gerekli olan baskı araçlarından birisidir. Ona göre Althusser'in ve diğer yapısalcı Marksistlerin temel sorunu, ideolojilerin toplumdaki fonksiyonları açıklamakta yeterli olduğu kanısıdır. Paradoksal olarak bu düşünürlerin sembolik sistemlerin yapısını ve konu özelinde yargılama söyleminin kendi belirli formunu inkar ettiklerine dikkat çeker[7].

Araçsalcı ve formalist teorilerden başka, hukuku sistem teorisi ile açıklayan Niklas Luhmann'ın görüşlerinden ayrıştığı noktaları vurgular. Sistem teorisi hukuk yapılarının kendi öz referanslarını oluşturduklarını belirtir. Ancak bu açıklamanın yasanın gerçek manası olan simgesel yapıyı karıştırdığını ileri sürer. Sistem teorisi yargısal sistemin kendi kurallarına göre dönüştüğünü açıklayan eski formalist teoriyi yeni bir ad altında sunar. Bu ölçüde sistem teorisinin hukukun formel ve soyut temsili için ideal bir çerçeve sunduğunu belirtir. Bununla birlikte, Bourdieu, normlar ve doktrinlerin sembolik gücün gelişimi hatta değişimi için objektif imkanlar içerdiğini kabul etmekle birlikte, kendi dinamikleri için prensipler içermediğini ileri sürer. Bourdieu, teorisinde bu simgesel düzeni, hukuku belirleme hakkının kontrolü hususunda birbirleri ile rekabet halinde olan aktör ve kurumlar arasındaki nesnel ilişkilerden ayırmayı önermektedir. Hukuk alanı kendi dilini üretirken, dönüşüme dair ilkeler söz konusu aktör ve kurumlar arasındaki çıkar mücadelelerinde oluşmaktadır[8].

Bourdieu, hukuku ve hukuk profesyonellerinin birbirinden bağımsız olduğu iddiasında olan formalist ideoloji ve tam tersi görüşte olan araçsalcı teorilerin, hukuku biri içerden diğeri dışarıdan açıklamaya çalışan bu iki karşıt

6 **Bourdieu** (1987), s.814.

7 **Bourdieu** (1987), s.815.

8 **Bourdieu** (1987), s.816-817.

perspektifin sosyal evrenin tümünü göz ardı ettiğine vurgu yapar. Hukukun sosyal etkisi anlaşılmak isteniyorsa hukuk gücünün ortaya çıktığı ve işlediği bu alanın göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bourdieu, hukukun sosyolojik yönünü incelediği kavrama yargısal alan adını vermektedir. Yargısal alanın mantığının iki faktör tarafından belirlendiğini ifade eder. Birincisi onun yapısını oluşturan ve onun içerisinde meydana gelen yarışmacı mücadelelerine yol açan özel güç ilişkileridir. İkincisi ise olası eylemlerin aralığını kısıtlayan ve özellikle hukuki çözümlerin sahasını sınırlandıran yargılama fonksiyonunun iç mantığıdır. Bu sebeple Bourdieu, hukuku alan olarak tanımlar ve hukukun dil aracılığıyla kendi dönüşümünü sağlayabildiği, hukuk alanı içerisinde ortaya çıkan mücadelelerin hukukun dilini belirlediği, sembolik gücün meşruiyet aracı olduğunu ifade eder[9]. Hukuk, hukukçular tarafından tarihi ve sosyal bir yapı olarak inşa edilen bir alan olduğundan söylem olarak devletin meşruiyetini güç söylemi ile sağlamaktadır. Dolayısıyla Bourdieu'nun hukuk sosyolojisi hukukun, hukuk gücünün, hukukçuların ve hukuk kültürünün sosyolojisidir[10].

B. PIERRE BOURDIEU DÜŞÜNCESİNDE HUKUKÇULAR

Bourdieu'nun hukukla ilgilenmesinin esas sebebi, devletin sembolik şiddetini sürekli olarak meşrulaştırma işlevini yerine getirmesidir. Bourdieu, hukukçuları resmi kurgular yaratmak üzere görevlendirilen bir profesyonel olarak tanımlar. Devlet, resmi olanın (officiel) ifade edildiği yerdir. Resmi olanı tanımlamak için ise resmi olanı kuran devletin doğuşuna dair düşünmek gerekmektedir. Ona göre, Devleti hukukçuların ve kilise hukukçularının kurduğu tam olarak söylenemese de bunların payı çok büyüktür. Hukuk kurgusunu fiction juris'i[11] ortaya çıkarma yetkisine sahip Roma hukukundan

---

9 Gürler'e göre, Bourdieu, devlet, simgesel iktidar ve sembolik şiddet gibi kavramları bir arada kullanarak onu farklı grupların mücadele alanı olarak görür. **Gürler**, s.51.

10 **Madsen/Dezalay** (2002), s.189. **Madsen/Dezalay** (2012), s.435.

11 Ortaçağ'da hukuk sermayesini elinde tutanların esasında kelime ve kavramlardan ibaret bir toplumsal kaynağı elinde tuttuğunu belirtir. Devlet bir hukukçu kurgusudur. Hukukçular bugün de bir devlet inşası faaliyetinde özellikle kelime sermayesinin meydana getirdiği kaynak sayesinde müşretereken olağanüstü katkılar yapmaktadır. Kelimeler yalnızca gerçekliği betimlemez onu inşa da eder. **Bourdieu, Pierre** (2012) Sur L'État. Cours au Collège

beslenmiş hukukçularının rolünü ortaya koymadan Batı devletinin soy biliminin yapılmasının mümkün olmadığını belirtir. En nihayetinde devleti hukukçuların ürettiği bir hukuk kurgusu olarak tanımlamaktadır[12]. Devleti anlamak için onun sembolik bir işlevi olduğunu vurgulayan düşünür, sembolik boyutunun anlaşılması için ise devlet söylemini oluşturan yasa koyucular ile hukukçuların işleyişini, başkalarının karşısında hangi genel çıkarlara, mücadele sahalarının içerisinde işgal ettikleri konuma göre hangi özgül çıkarlara sahip olduklarının anlaşılması gerektiğini ileri sürer[13]. Hukukçular kendi konumlarını meşrulaştıran söylemle bir ideoloji oluşturmakta, bu sayede devleti, devlet düşüncesini, kamusal düşünme şeklini inşa etmektedir[14].

"Hukukun Gücü" makalesinde detaylı biçimde, hukuka dair görüşlerini dile getiren Bourdieu, hukukun anlamlandırma gücünü anlattığı bölümü ile çalışmanın temel sorusuna dair bakış açısı sunmaktadır. Bourdieu'nun bu bölümde, anlamlandırma gücünün sahibi olarak hukuku değil hukuk uygulayıcılarını işaret ettiği değerlendirilebilir[15].

Bourdieu'ya göre yargılama bilişsel ve değerlendirici yönleri birbirinden tümüyle ayrılamayan iki tarafın bireysel bakış açıları arasındaki çatışmadır. Bu çatışma sosyal olarak imtiyaz verilmiş bir otoritenin yargısı tarafından çözülmektedir. Bu sebeple yargılama, farklı bakış açılarına sahip tarafların karşı karşıya geldiği, sosyal olanın içinde var olan sembolik mücadelenin bir başka veçhesi olarak görülebilir. Yargılamada tarafların her biri genel sosyal irade tarafından tanınmayı ve iddiasının gerçek hayatta uygulanabilir olmasını sağlamayı amaçlar. Yargı burada meşrulaştırılmış dağıtım ilkesini dayatma tekelini elinde bulundurur, devletin yaptırım gücünü oluşturan sembolik şiddetin meşrulaştırıcısı görevini yürütür[16]. Bourdieu, makalesinde hukuk düşüncesinin ve hukuk dilinin sosyal gerçekliği hukuki gerçekliğe

de France (1989-1992), Seuile, Paris (Çeviren: Sümer Aslı (2016) Devlet Üzerine College de France Dersleri, 2. Baskı, İstanbul, İletişim), s.392.

12 **Bourdieu** (2016), s.78.

13 **Bourdieu** (2016), s.213.

14 **Bourdieu** (2016), s.214; **Gürler** (2017), s. VII.

15 Gürler'in ifade ettiği üzere, makalede, hukukun yahut yargının gücünün işlendiği hususunda bazı muğlaklıklar söz konudur. **Gürler** (2017), s.157.

16 **Bourdieu** (1987), s.837.

dönüştürmedeki gücünü ve bu gücü elinde tutan meslek olan kurumsallaşmış hukuk mesleğinin devletin yönetiminde ve evriminde nasıl kilit bir rol oynadıklarını üzerinde durmaktadır[17].

Yargı gücünün adlandırma faaliyeti, bir kişinin bir mesele hakkında görüş serdetmesinden oldukça farklıdır. Bir kimsenin bir mesele hakkında görüş beyan etmesi sadece onu bağlar ve oldukça küçük bir etki uyandırır. Oysa bir hukuki mesele üzerine karar verme yetkisinde olan yargı makamı, adlandırma faaliyeti veya kurgulama yetkisini elinde bulunduran bir sınıfın parçasıdır. Yargı makamı, herkes adına konuşan bir otoritenin temsilcisidir. Herkes adına eyleme ve söylem yetkisine sahip olan görevlilerce oluşturulan yargı kararları büyülü bir gücü elinde bulundurmaktadır. Zira yargı kararları yetki alanı içerisinde kabul edilmek durumundadır. Bu etkinin sonucu olarak hiç kimse yargı kararlarının ifade ettiklerini görmezden gelemez veya reddedemez.

Hukuk, özellikle şeyleri isimlendirme ve sosyal gruplar yaratmasıyla sembolik gücün mükemmel bir biçimini teşkil eder. Hukuk etkileri oluşturma konusunda var olan kapasitesi ile "aktif" söylemin mükemmel bir örneğidir[18]. Sosyal dünyanın hukuku yarattığını yedeğimizde tutarak söylersek sosyal hayatı inşa eder. Hukukun bu yarı büyülü yanının sosyal şartlarının farkında olmak oldukça önemlidir. Gerçekte sosyal dünyayı oluşturan yapının başlangıcında bulunan algı şemaları ve yargılama, kolektif tarihsel iş bölümü ile oluşturulmaktadır. Bunlar tarihsel olarak oluşturulmuş yapılandırılmış yapılardır[19].

Sembolik gücün isimlendirme işlevinin büyülü gücünün en görülebilir hali yargısal onaylamada karşımıza çıkar. Yargısal onam ancak yasamanın sembolik gücü pekiştiren veya güçlendiren adlandırma yetkisi ve yetkilendiricisinin içkin ve tarihsel gücü yeniden üretip yükseltmesiyle yararlı

17 **Madsen/Dezalay (**2012), s.437-438.

18 **Bourdieu** (1987), s.839.

19 **Bourdieu** (1987), s.839.

olarak faaliyet gösterebilir. Bourdieu tıp ve teoloji[20] gibi hukukun da açıkça sosyopolitik uygulamaları olan bir bilim dalı olduğunu vurgular[21].

Bourdiue'ya göre bu tür bir analiz yargılamanın gerçekliğiyle çok uzak görünebilir. Fakat sembolik gücün açıkça anlaşılabilmesi için bu açıklama vazgeçilmezdir. Sosyolojinin sorumluluğu, Montesquie'nun belirttiği gibi, toplumun kararname ile dönüştürülemeyeceğine işaret etse de; yargılama faaliyetlerinin altında yatan sosyal koşullar hakkındaki farkındalık, kuralların, düzenlemelerin ve hukukun kendisinin belirli etkisi göz ardı edilemez. Ona göre, hukukun, özellikle sembolik çalışmadaki tüm profesyonellerin kendi yasalarına göre ürettikleri kodlama, formüle etme ve resmileştirme, tarafsızlaştırma ve sistemleştirme çalışmalarına atfedilebilen belirli bir etkinliğe sahip olduğuna şüphe yoktur. Bununla birlikte, hem saf ve basit acizliğe hem de yalnızca çıplak kuvvete dayalı etkinliğe karşıtlığıyla tanımlanan bu etkililik, yalnızca yasanın toplumsal olarak tanındığı ve zımni ve kısmi de olsa üstüne anlaşma sağlandığı ölçüde uygulanır, zira en azından görünüşte gerçek ihtiyaçlara ve çıkarlara karşılık gelir[22].

Hukukun adlandırıcı gücünü sembolik iktidarın görünür kılınması ve yeniden inşası için önemli bir yerde tutan Bourdieu, hukuk mesleğinin icra edildiği hukuk alanını oluşturan kişilerin arasındaki bağı çözümler. Bourdieu'nun sosyolojik tahayyülünde temel kavramlardan birisi olan habitus, hukukçuların yapıp etmelerinin anlaşılmasında temel kavramdır. Hukuksal alanda habitus farklı eyleyicilerin eylemlerinin anlaşılmasında kullanılan bir

---

20 "…Bu çok basmakalıp ama hukuku böyle düşünmek adetten değildir: Hukukçular toplumsal formüller önerirler. Dini tören yapılmayan cenazelere katılanlarımız olmuştur belki; ne yapacağını bilmeyen grup bir tür kargaşa içerisindedir, biri çiçek koyacağız der (bir icat yapar); öteki herkes birinin bir çözüm bulmasından memnun onu taklit eder. Kurumsal bir çözüm hiçbir şeydir ve çok fazladır. "Bunun için papaz var." Papaz belli başlı şeyleri söyleyecektir; …örgütsel bir işlev yerine getirerek hazır, sınanmış, kaideleştirilmiş, evrensel olarak kabul edilmiş çözümler sunar ve kimse "Bu papaz deli" demez. Hukukçunun da kritik hallerdeki tüm ihtilaf risklerinde doğaçlama ekonomisine müsaade etmek suretiyle, aynı rolü oynadığını düşünüyorum." **Bourdieu** (2015), s.394.

21 **Madsen/Dezalay** (2012), s.438.

22 **Bourdieu** (1987), s.840.

kavramdır[23]. Zira hukuk alanında faaliyet gösteren profesyonellerin eylemlerini yapılandırıcı bir mekanizma olarak işlev görmektedir[24]. "Ayrım" adlı başyapıtında şu şekilde ifade etmiştir:

> "Habitus, aslında hem nesnel olarak sınıflandırılabilir pratikleri üretici ilkesi hem de bu pratikleri sınıflama sistemi (principium divisions) dir. Temsil edilen toplumsal dünya, yani yaşam tarzları uzamı, habitusu belirleyen bu iki kabiliyet arasında, yani sınıflandırılabilir pratikler ve yapıtlar üretme kabiliyetleri ile bu pratikler ve ürünleri ayırt edip değerlendirme kabiliyeti (beğeni) arasındaki ilişkide oluşur"[25].

Yargılama pratiği, faaliyeti oluşturan kişilerin büyüyüp yaşadığı sosyal ve kültürel iklimden bağımsız olarak değerlendirilemez. O halde, yargı alanı ve gücün daha büyük alanları ile ilişki içerisinde olan hukuk uygulayıcılarını analiz etmek gerekmektedir. İlgilendikleri alanlardaki ortaklık, habitusun paralelliği, benzer ailelerden ve eğitim süreçlerinden gelmek yargıçların arasındaki bağı güçlendirmektedir. Aralarındaki bu bağlar, yargıçların görüşlerinin genel gücü elinde bulunduranların aleyhine işlemesini güçleştirmektedir. Bu seçimlerin orjininde yer alan hukukçuların ahlakı ve onları belirlemekten ziyade haklı çıkarmak için başvurulan hukuk metinlerinde yer alan mantık bu egemen güçlerin çıkarları, değerleri ve dünya görüşleri ile uyum içerisindedir[26].

Bu yakınlığa Bourdieu, tarihsel örnekler vermektedir. Ortaçağ İtalyası'ndaki küçük devletlerde veya Fransa'nın eski rejiminde iktidarla yargı arasında sıkı bir ilişki olduğunu hatırlatır. Hatta 1959 öncesi yargıç profiline bakıldığında pek çoğunun hukuk mesleğini yapan ailelerden veya burjuva sınıfından geldiğini belirtmektedir. Fakat kriz anlarında bu bağların farklı sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkündür[27].

---

[23] **Demir, Murat Cem/Aka, Asiye** (2008) Bourdieu'nun Diliyle Hukuk Alanını Okumak, HFSA 18. Kitap, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, s.239.

[24] **Bourdieu, P./ Wacquant, L.** (2001) Réponses. Pour Une Anthropologie Réflexive, Seuil, Paris (Çeviren: Ökten Nazlı, Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, 8. Baskı, İstanbul, İletişim) s.27.

[25] **Bourdieu** (2015), s.254.

[26] **Bourdieu** (1987), s. 842.

[27] **Bourdieu** (1987), s.843.

Bourdiue'ya göre, hukukun doğuşu, bir grup tarafından hazırlanan emrin toplumun tümünün o emre yargısal formülün kazandırdığı evrensel değer sebebiyle uymasının sağlanması noktasında belirir. İsimlendirme vasıtasıyla hukuk sembolik iktidarın önemli bir parçası olarak iş görmektedir. Kelimeler ve usuller hukukçulara devlet ve toplumda giderek daha özerk bir alanı ele geçirmelerine ve böylece devleti kendi imajlarında rasyonelleştirmelerine yardımcı olur[28].

Hukuk bu noktada neyin pratik evrenselleştirme olarak adlandırılacağını göstermede bize yardım eder. Karmaşık bir toplumda, hukukun evrenselleştirme etkisi sembolik tahakkümün üretilmesinde etkili ve güçlüdür. Normalleştirme etkisi olarak da adlandırılabilecek evrenselleştirme etkisi, meşru kültür ve onu kontrol edenler tarafından halihazırda uygulanan sosyal otoritenin etkisini artırma işlevi görür. Böylelikle yasal kısıtlamanın pratik gücünü tamamlar[29].

Hukuk, sembolik iktidarın sürdürülmesinde kendi araçları ve dış etkilerden uzak olan alanını korumakla önemli işlevler görmektedir. Biçimin profesyonellik gerektirmesi onların bir sınıf olarak kabul edilmesini gerekli kılar[30]. Yasanın uygulanması düşünüldüğünde bunun sadece bir yargıcın değil tüm hukuk temsilcilerinin uygulamaları olarak anlamak gerekir. Dolayısıyla yasanın gerçek oluşturucusu yasa koyucu değil tüm sosyal aktörlerdir. Bu sosyal aktörler kendi çıkarlarını sosyal problemlermiş gibi adlandırarak onları gösteriler, heyetler, dilekçelerle dışa vurur. Hukuk bu dışa vurumu kendine özgü tekniklerle (genelleştirme ve evrenselleştirme) onaylar[31].

---

28 **Madsen/Dezalay** (2012), s.438. **Bourdieu** (2015), s.446.

29 **Bourdieu (**1987), s.846.

30 Gürler, Bourdieu teorisinde hukukçuların iktidarla girdiği mücadelelerden başarıyla çıkmasının yanında hukukçuların kendi aralarında mücadelele içinde olmalarına da dikkat çeker. Bu mücadelelerle modern devlet hanedan devletinden bürokratik devlete, ardından hukuk devletine dönüşen bir merkezileşme süreci yaşanmıştır. Son aşamada ise artık devlet ile hukuk, devlet görevlileri ile hukukçular neredeyse yekvücut haline gelmiştir. **Gürler** (2017), s.153.

31 "Hukuk sermayesinin yoğunlaşmasının aşamalarından birini oluşturduğu ve mesela soylular kastının statü kaynaklı payelerinin yerine merkezi iktidarın tevdi ettiği payeleri geçirme eğilimindeki sembolik sermaye yoğunlaşması vasıtasıyla, devlet kendini ağır ağır

Gürler, Bourdieu'nun teknik anlamda bir hukuk sosyoloğu olmadığını belirtir. Bu açıdan ona çalışmalarında hukuku dışardan bir bakış açısıyla nesnel olarak analiz etmesi anlamında avantaj sağladığını dile getirir. Diğer yandan hukuka özgü kavramları bağlamı dışında kullanması sebebiyle bazı yanlış anlamalara sebebiyet verdiğine dikkat çeker. Örnek olarak hukuk alanının asli failleri arasında açık ve net bir ayrım olmamasından ötürü hakim, savcı, avukat veya akademisyenden bahsettiği alanların belirlenmesi güçtür. Keza hukuk alanı derken yargılama faaliyetini veya genel olarak hukuk sistemini kastettiği hususunda muğlaklıklar söz konusudur[32].

Gürler, Bourdieu'nun hukuka dair bakış açısının Eleştirel Hukuk Çalışmaları ve Hukuk ve Toplum Hareketi ile benzerliğine dikkat çekmektedir. Evrenselleştirme, biçimselleştirme, nesnelleştirme kavramlarını kullanımı ve hukukun ideolojik yönüne yaptığı vurgu onun teorisini bu iki hukuk akımına yaklaştırır niteliktedir. Ancak Gürler, bu yakınlığa rağmen eserlerinde bu akımlara dair atıf yapılmamasını şaşırtıcı bulmaktadır[33]. Bu eksikliklere dikkat çeken Gürler, yine de Bourdieu'nun hukuka bakışının toplumu ve hukuku anlamada önemli bir perspektif sunabileceğini, bu sebeple Türkiye'nin kendi toplumsal meselelerini anlamada kuramsal araçları ve yöntemleri ile anlama çabasının önemine vurgu yapmaktadır[34]. Villegas ise Bourdieu'nun eleştirel teorisini, hukuka dair önemli izahlar yapmasına rağmen, haklar kuramının hukuk üzerindeki etkisini açıklamada yetersiz kalması ve Fransa'nın milli tarihinin etkisi ile yaptığı çıkarımları tüm hukuk teorisini açıklamakta kullanmasını onun eleştirel teorisinin eksikliği olarak dile getirmektedir[35].

Bu çalışmada, Bourdieu'nun hukuka bakışı çerçevesinde anayasa yargısının kadın haklarına ilişkin kararlarındaki değişim incelenecektir. Yargı gücünün adlandırma işleviyle kamusal alanı dönüştürmesi Türk Anayasa

adlandırma/atama erkiyle donanmış olan sembolik sermayenin merkez bankası olarak tesis etmektedir: Blackstone'un sözleriyle fountain of honour, of Office and of privilege (paye, makam ve imtiyaz çeşmesi) olarak…" **Bourdieu** (2015), s.445.

32 **Gürler**, s.157.

33 **Gürler**, s.158.

34 **Gürler**, s.160.

35 **Villegas, Mauricio Garcia** (2004) "On Pierre Bourdieu' Legal Thought", Droit et Société Cilt, 56-57, s.66-67.

Mahkemesinin kapladığı yerin sürekli olarak tartışılmasını gerekli kılmıştır. Bourdieu'nun yargıyı bir alan olarak tanımlaması ve hukuk profesyonellerinin yetiştikleri sosyal ve kültürel iklimden (habitus) getirdikleri mirası kararlara işlediğine dair düşüncesi Türk Anayasa Mahkemesinin kararlarının dönüşümünün okunmasına yol gösterecektir. Özellikle kadının aile ve toplum içerisindeki statüsüne dair kararları Mahkemenin kadın hakları odağında tanımladığı kavramları yargı alanı içerisinde var olan mücadelenin etkileri ile zihniyetlerinin iz düşümünü taşımaktadır.

II. ANAYASA MAHKEMESİNİN KADINLARIN HAKLARINA İLİŞKİN KARARLARI

A. POLİTİK BİR ALAN OLARAK KADIN HAKLARI

Türk modernleşmesinin başlangıcından itibaren kadının toplum ve ailedeki rolünün güçlendirilmesine dair fikirler serdedilmiştir[36]. Esasında bu husus Türkiye'ye özgü de değildir. Zira kadının kamusal alanda görünürlüğünün artmasıyla toplum hayatında haklara ve borçlara sahip olması, kamu görevi almasının gerekip gerekmediği, seçme hakkına sahip olup olmayacağı meseleleri 19'uncu ve 20'nci yüzyıl boyunca tüm ülkelerin hukukçuları ve entelektüellerince tartışılmıştır[37].

19'uncu yüzyıl ile tarihin hiçbir döneminde olmayan egemenlik yetkilerini kullanabilen modern devlet, kanun koyucu yetkisini kullanarak ülkelerin ictimaî, ekonomik durumunu hukuk yoluyla etkileyebilmektedir. Geleneksel aile yapılarının çözülmesi, üretim ilişkilerinin değişimi ile kadının statüsüne dair düzenleme yapılmasına dair gereksinimin artması, modern hukukta kadının haklarının özel hukuk ilişkilerinde ve kamu görevini yerine getirmede genişlemesini sağlamıştır.

---

[36] Özel olanın politik bir nitelik taşıdığı, kadının tüm özel ve kamusal hayatının güç ilişkileri etrafında şekillendiği feminist teorilerin odağında tartışılan konuların başında gelmektedir. **Özkan, İrem Burcu** (2017) "Feminist Kuramlarda Özel Alan Kamusal Alan Ayrımı: "Özel Olan Politiktir", Kadın Kamusal Alan ve Hukuk: Yükselbaba, Ülker (Editör), İstanbul, Tekin Yayınevi, s.85.

[37] **Toprak, Zafer** (2014) Türkiye'de Kadın Hakları ve Feminizm, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.155 v.d.

Meşrutiyet döneminden itibaren kadının toplumsal statüsüne dair tartışmalar ülkemizde yoğunlaşmış, buna ilişkin düzenleme talepleri hem kadın örgütlerinden hem de entelektüellerden gelmiştir. 1926 tarihli Medeni Kanun ile birlikte yeni bir aile modeli benimsenmiş, kadına o ailenin bir parçası olmakla yeni haklar verilmiştir. Medeni Kanunu, kadının rolünü belirlerken cumhuriyetin beklediği nitelikleri haiz bireylerin yetişmesinde önemli görevler üstlenmesi saikiyle hareket etmiştir. Hukukun yeni ailede kadına yüklediği rol cumhuriyet ailesinin kurucu anası olma, kocasını ve çocuklarını cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda hayat sürmelerini sağlamaktır[38]. Üzerinde çok fazla tartışma bulunan 1926 tarihli Medeni Kanun 2001 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

1982 Anayasası'nda ailenin önemi Danışma meclisinin gerekçesinde vurgulanmıştır. Uluslararası insan hakları metinlerden ilhamla çocukların korunması ilkesinde evlilik içi ve dışı doğan çocuk ayrımının yapılmadığı gerekçede ayrıca belirtilmiştir[39]. Diğer yandan Milli Birlik Komitesi düzenlemeye kendi tasarrufunu eklemeyi ihmal etmemiş, aile planlamasının anayasada yer alması gerektiğini belirterek "aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak" ifadesiyle aile planlamasının öğretim ve uygulaması anayasal düzeyde devlete ödev olarak yüklenmiştir[40].

Kadın ve erkeğin aile içinde eşit konuma sahip olduklarına dair kabul 2004 değişiklikleri ile anayasada ifadesini bulmuştur. "…Eşler arası eşitliğe dayanır…" lafzı ile Türk ailesinin kadın ve erkek arasındaki eşitliğin hukuki

[38] "1920 veya 1924 anayasalarında tanımlanan yeni devlet rejim i içinde kadınların katılımlarının gerekip gerekmediğinin tartışılmadığını ve ilk dönem kabine ve bakanlık yönetimlerinde hiç kadına yer verilmemesine bakarak Cumhuriyet'in kadın devriminin kadınlara eşit siyasal haklar verilmesini ve kadınların devletin yönetiminde yer almasını içermediğini anlıyoruz. Bunun yerine, "Cumhuriyet'in kadın devrimi" olarak tanımlanmasına yol açan şeyin 1926'da Medeni Kanun kabul edilerek yeniden düzenlenen modem aile yaşamı ile ilgili hakların kadınlara getirdiği özgürlükler ve kamusal görünürlükle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Cumhuriyet'in önde gelen kadın ya da erkek elitlerinin Medeni Kanun'un kabulü ile Türk kadınına gerekli bütün hakların verildiğini ve bundan böyle kadın hakları için mücadele etmenin gereğinin kalmadığını savunduklarını görüyoruz" **Sancar, Serpil** (2014) Türk Modernleşmesinin Zihniyeti, İstanbul, İletişim Yayınları, s.162.

[39] Türkiye Cumhuriyet Anayasası (Gerekçeli) (2019), Anayasa Mahkemesi Yayınları, s.236.

[40] Anayasa (Gerekçeli), s.236.

karşılığı ifade edilmiş,[41] 2001 yılında kabul edilen yeni Medeni Kanun'da bu anlayış işlenmiştir[42]. Bu değişim, sadece anayasa değişikliği üzerinden okunduğunda metinlere eklenen birkaç kelimeden ibaret görülebilir. Ancak; aile meselesi cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yeni insan tipi, Türk toplumunun sosyolojik değişimi, medeni dünyanın araçlarının gelişimi ile ortaya çıkan ailede kadına ve erkeğe biçilen rollerde anlayış farklılıkları, anayasa yargısının kararlarında eşitlik vurgusunun yapılmasında başlıca sebepler olarak gösterilebilir. Kadının aile içindeki statüsüne dair düzenlemelerin yanı sıra anayasa yargısının kararları da bu statüye bir müdahale teşkil etmiştir. Anayasa yargısının kadın haklarına bakışının diğer pek çok konuda olduğu gibi kararlarının tarihine bakıldığında büyük değişim gösterdiği fark edilecektir.

Bununla beraber, kadın hakları Türk anayasa ve kanun koyucusu tarafından bir özel alan olarak görülmemiştir. Kadın haklarına ilişkin anayasa yargısının kararları, kadının statüsünün değişiminde ve gelişiminde önemli etkiler meydana getirmiştir. Anayasa yargısı kararları ile Türk demokrasi hayatında önemli bir yerde durmaktadır. Özellikle parti kapatma, siyasetten yasaklama gibi anayasa yargısında görev alan üyelerin korumakla mükellef hissettikleri değerleri yansıtan kararların yanında, kadının statüsünün aile ve toplumdaki yerine dair kararlarında anayasa mahkemesi üyelerinin, Bourdieu'cu anlamda ifade edilirse, yetiştiği sosyal ve kültürel iklimin (habitus) değerlerini görmek mümkündür. Bu değerler topluluğunda öncelenen kavramlar 2010'lu yıllardan itibaren anayasa mahkemesine seçilen üyelerin yetiştiği habitusun çeşitlenmesi ile farklılaşmıştır. Bu farklılığın izlerini anayasa yargısının kadının aile ve toplumdaki statüsüne dair kararları ile izlenmesi Bourdie'nun hukukun adlandırma gücünün etkisini göstermek bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

---

41 **Acar, Feride** (2010) "Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum", Kadın Hakları ve Uluslararası Hukuk ve Uygulama: Gökçeçiçek Ayata, Gökçeçiçek/ Eryılmaz Dilek, Sevinç/ Emrah Oder, Bertil (Editörler), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.17

42 **Acar**, s. 18.

B. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN KADINLARIN TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİNİ GENİŞLETEN KARARLARI

1926 tarihli Medeni Kanun'un, eşitlik ilkesinin günümüzde taşıdığı anlama göre ayrımcılık olarak ifade edilebilecek hükümler içerdiği görülmektedir. Kanunda, evlilik dışında doğan çocukların miras hakkı ile bu çocukların babaları tarafından tanınmasına dair hükümler bu çocuklar yönünden bir takım hak kayıplarına sebebiyet vermekteydi. Kadınlar açısından ise kadının çalışabilmesi için kocasından izin alması gerektiğine dair hüküm ayrımcı bir nitelik taşımaktaydı. Medeni Kanun'un bu hükümleri Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'da yer alan eşitlik ilkesine aykırı bulunarak iptal edilmiştir. Bu iptal kararlarında mahkemenin uluslararası normları anayasanın yorumlanmasında ölçü norm olarak kullandığı görülmektedir.

Anayasa Mahkemesi, 743 sayılı Medeni Kanun'un 310. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan "Münasebeti cinsiye zamanında, müddeialeyh evli ise, hâkim, babalığa hükmedemez."[43], 443'üncü maddesinde yer alan "…Bunların, baba cihetinden mirasçı olabilmeleri; babalarının kendilerini tanımış veya babalıklarına hüküm sudur etmiş bulunmasına mütevakkıftır. Baba tarafından nesebi sahih olmayan bir çocuk yahut füruu, babasının nesebi sahih füruları ile içtima ederse; nesebi sahih bir çocuğa veya ferilerine isabet eden hissenin yarısını alırlar…"[44] ve 292'nci maddesinde düzenlenen "Birbirleriyle evlenmeleri memnu olanlardan veya evli erkek ve kadınların zinasından doğan çocuk, tanınamaz." hükümlerini anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir[45].

Nesebi gayri sahih çocuklara yönelik ayrımcı hükümlerin anayasa mahkemesi kararlarında iptal gerekçelerinde özellikle eşitlik ilkesinin ihlaline yönelik vurgular dikkat çekmektedir. Baba veya annelerinin eylemleri neticesinde evlilik birliği içerisinde doğmayan çocukların nesebi sahih çocuklarla ayrı muameleye tabi tutulmasının eşitlik ilkesine aykırılığına dikkat çeken Mahkemenin Birleşmiş Milletler Teşkilâtına üye olan devletlerce, bütün insanlara tanınan temel hakları belirten ve bildiren, 10/12/1948 tarihinde kabul edilmiş İnsan Haklan Evrensel Beyannamesinin 25. maddesinin ikinci

[43] Anayasa Mahkemesi, E: 1980/29, K: 1981/22, T: 21/5/1981.

[44] Anayasa Mahkemesi, E:1987/l, K:1987/18, T: 11/09/1987.

[45] Anayasa Mahkemesi, E:1990/15, K: 1991/5, T: 28.2.1991.

fıkrasında; "Analık ve çocukluk, özel ihtimam ve yardım görmek hakkını haizdir. Bütün çocuklar, evlilik içinde veya dışında doğsunlar aynı sosyal korunmadan faydalanırlar.", 18 Ekim 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Ekonomik ve Sosyal Kurulunun, 18/5/1973 tarihli kararında, sahih ve sahih olmayan nesepli çocukların eşit hukuksal duruma sahip olmaları ilke olarak kabulüne atıfla, söz konusu ayrımcı hükümleri iptal ettiği görülmektedir. Ayrıca iptaline karar verilen maddelerin mehaz İsviçre Medeni Kanunu'nda da artık yer almadığı belirtilerek modern bir toplumda bu ayrımların yapılmasının gerekli olmadığına vurgu yapılmıştır[46].

Bununla birlikte, karşı oylarda söz konusu hükümlerin Atatürk devriminin önemli bir parçası olan Medeni Kanun'da yer aldığına dikkat çekilmiş, bu hükümlerin getirilmesinde tek eşliliğin sağlanmasındaki yararın gözden kaçırılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Babaların hukuken tanınmayan diğer evliliklerinden veya zina eylemlerinden doğan çocuklarını tanıyamayacakları, onların gelecekte mirastan eşit pay alamayacaklarına dair düzenlemelerin kanunda yer almasının caydırıcı nitelikte olduğu vurgulanmaktadır[47].

1991 tarihli evli erkeğin zinasından doğan çocukların tanınamayacağına dair iptal kararında ise bir karşı oy bulunmaktadır[48]. Diğer kararlardan farklı olarak bu karardaki karşı oyda Atatürk döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk devrimlerinden bahsedilmemektedir. Anayasa Mahkemesinin davada uygulanacak kural olarak evli erkeğin zinasından doğan çocukların tanınamayacağına dair hükmün anayasaya aykırılığını incelemesini Anayasa Mahkemesi Üyesi Erol Cansel yetersiz bulmuştur. Yalnızca bu hükmün iptaliyle kadının zinasından doğan çocukların tanınamayacağına dair hükmün yürürlükte kaldığını, bu durumun eşitlik ilkesine aykırı olduğunu ifade etmiştir. Mahkemenin evli kadının zinasından doğan çocukların tanınmayacağına dair

[46] Her üç kararın gerekçesinde ortak olarak insan hakları metinlerine yer verilirken mehaz kanun olan İsviçre Medeni Kanunu'nda söz konusu hükümlerin kaldırıldığı ifade edilmiştir.

[47] 1981 ve 1987 tarihli kararlarda karşı oylarda özetlemeye çalıştığımız şekli ile Türk Hukuk Devrimi'nin altında yatan nedenlerle hükümlerin iptal edilmemesi gerekçelerine yer verilmektedir.

[48] Anayasa Mahkemesi, E:1990/15, K: 1991/5, T: 28.2.1991. Karşıoy Yazısı.

hükmü de iptal etmesi gerektiğine dair karşı oy yazmıştır. Mahkemenin nesebi gayri sahih çocukların hak kayıplarını düzenleyen hükümlerdeki istikrarlı yorumu üye kompozisyonunun değişimi ile Mahkemenin üyelerinin tamamının uluslararası normlara atıfla ayrımcı düzenlemelerin iptal edilmesine karar vermiştir.

Bu iptal kararlarının önemi, Türk hukukunda inkılap düzenlemelerinin önemli bir parçası olan Türk Medeni Kanunu'ndaki bazı düzenlemelerin modern bir toplumda ayrımcılığa sebebiyet verdiği gerekçesi ile Atatürkçü düşünceye bağlı anayasa mahkemesi üyeleri tarafından iptal edilmesidir. Toplumda bireylerin ayrımcılığına sebebiyet veren hükümler Atatürk'ün mirası olarak görülen kanunlarda yer alsa da uluslararası hukukun geldiği nokta, modern Türk toplumunun ihtiyaçları dikkate alınarak, bireyin hak ve özgürlüklerinin korunması odağında iptal kararı verilmiştir.

Çocuklar arasında nesebi sahih nesebi gayri sahih şeklinde ayrım yapan 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda kadınlarla erkekler arasında eşitsizliğe sebebiyet verecek hükümler de mevcuttu. Kanunun "karının meslek veya sanatı" kenar başlıklı 159'uncu maddesinde "Karı koca mallarını idare için hangi usulü kabul etmiş olursa olsun karı, kocanın sarahaten veya zımnen müsaadesi ile bir iş veya sanatla iştigal edebilir. Kocanın izinden imtinaı halinde karı, kendisinin bir iş veya bir sanat ile iştigal etmesi birliğin veya bütün ailenin menfaati icabı olduğunu ispat ederse, bu izin, hâkim tarafından verilebilir. Koca, karısının bir iş veya sanat ile iştigalden men ettiği takdirde keyfiyet kâtibiâdil marifetiyle ilân edilmedikçe, hüsnüniyet sahibi üçüncü şahıslara karşı hüküm ifade etmez." hükmü yer almaktaydı.

Kadının çalışma hayatına katılması için eşinden izin almasını gerektiren hüküm, modern bir toplum hukuk düzeninde kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında önemli engellerden biri olarak görülmekte idi[49]. Ayrıca kadının anayasada düzenlenen temel hak ve özgürlüklerden olan çalışma hakkını ihlal etmekteydi. Bu gerekçelerle, İzmir'de görülen bir boşanma davasında ses sanatçısı olarak çalışan kadına evlilik içerisinde izin veren eşin, kadının

[49] 159'uncu maddenin Anayasa Mahkemesi'nde görüşüldüğü sırada kadın haklarını savunan sivil toplum örgütleri tarafından "159'a Hayır" başlıklı imza kampanyası başlatılmıştır. Sosyal Feminist Kaktüs (1990), K Yayınları, S:12, s.54.

boşanma davası açmasıyla kadını zor durumda bırakmak için izni geri almasını sağlayan Medeni Kanun'un 159'uncu maddesinin Anayasa'nın 10'uncu maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine aykırı olduğu iddiasıyla norm denetimi için ilk derece mahkemesi tarafından Anayasa Mahkemesine başvurulmuştur.

Anayasa Mahkemesi, davayı esastan görüşmüş, son derece titiz bir değerlendirme ile Türk kadınının statüsünün tarihi yorumunu yapmış, uluslararası düzenlemelerde kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına dair ilkeleri sıralamış, Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere ve eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle maddenin iptali gerektiğine kanaat getirmiştir. Mahkeme ayrıca hükmü çalışma özgürlüğü bakımından değerlendirmiş, kadının sebepsizce çalışma hakkından yoksun bırakılmasının anayasaya aykırı olduğunu ifade etmiştir[50].

Mahkeme bu kararında kadının çalışma hayatına katılmasını erkeğin rızasına bağlayan hükmü medeni bir toplum olma yolunda ilerleyen Türk toplumunun anayasada korunan haklarına aykırı bularak iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesinin kadınların aile içindeki statülerinin güçlendirilmesine dair bu kararında karşılaştırmalı hukuk bağlamında Fransız ve Alman Medeni Kanunları'ndaki değişimi incelediği ve kadın haklarının güçlendirildiğine dair gözlemine kararında yer verdiği görülmektedir. Buna ek olarak nesebi gayri sahih çocuklara dair ayrımcı hükümleri iptal ettiğinde izlediği usule benzer şekilde uluslararası normlara atıf yaptığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi eşitlik ilkesinin yorumunda dikkate aldığı uluslararası düzenlemelerdir. Bununla birlikte Mahkemenin 1985 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin katıldığı Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne (CEDAW) ayrıca değinmiştir. Mahkemenin kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına dair bakış açısında bu sözleşmenin önemli bir etkisi olduğu görülmektedir.

Mahkemenin eşitlik ilkesini uluslararası sözleşmelere dayanarak kadın ve erkek arasında kanun koyucu tarafından sağlanmasını gerektirdiğine dair diğer içtihatları, zina suçu hakkında verdiği kararlarda görülebilir. 1996 yılında ilk olarak 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 441'nci maddesinde yer alan

[50] Anayasa Mahkemesi, E: 1990/30, K: 1990/31, T: 29/11/1990.

kocanın zinasına ilişkin düzenlemede "Karısı ile birlikte ikamet etmekte olduğu evde yahut herkesçe bilinecek surette başka yerde karı koca gibi geçinmek için başkası ile evli olmayan bir kadını tutmakta olan koca hakkında altı aydan üç seneye kadar hapis cezası hükmolunur. Erkeğin evli olduğunu bilerek bu fiilde şerik olan kadın hakkında da aynı ceza verilir" hükmü yer almaktaydı. Bu hükümde kocanın zina suçundan cezalandırılabilmesi için gerekli şartlardan birisi zina fiilini karısı ile birlikte ikamet ettiği evde gerçekleştirmesidir. Cezalandırılan diğer eylem ise herkesçe bilinecek surette başka yerde karı koca gibi geçinmek için başkası ile evli olmayan bir kadını tutmak eylemidir.

Bununla birlikte 440'ncı maddede evli kadının zina suçunu düzenleyen madde hükmünde "Zina eden karı hakkında altı aydan üç seneye kadar hapis cezası tertip olunur." ifadesiyle kadının cezalandırılması için zina fiilini işlemesi yeterli görülmekteydi. Anayasa Mahkemesi iki cinsin aynı fiilinin farklı şartlara tabi tutulmakla cezalandırılmasının anayasada düzenlenen eşitlik ilkesine aykırı olduğunu ifade ederek erkeğin zina suçunu düzenleyen maddeyi iptal etmiştir[51]. Ayrıca, Mahkeme tarafından yasama organının oluşan boşluğu doldurması için süre verilmiştir.

Yasama organı, oluşan boşluğu bir düzenleme ile doldurmamıştır. Böylelikle Türk Ceza Kanunu'nda kadının zina eyleminin suç olduğuna dair bir düzenleme mevcutken erkeğin zina eylemine karşı yaptırım öngören madde hükmü yürürlükten kalkmıştır. 1998 yılında Anayasa Mahkemesinin önüne yalnızca kadının zina eyleminin cezalandırmaya tabi tutulmasının eşitliğe aykırı

[51] "Kocanın eyleminin zina suçu sayılabilmesi için kadının zinasında aranmayan kimi koşul ve öğelerin aranması, karı karşısında kocaya yasal üstünlük tanınması anlamına gelir. Evlilik birliği içinde kocaya bu tür üstünlük tanımak için haklı bir neden yoktur. Çünkü, karşılıklı sadakat yükümlülüğü bakımından karı ile koca arasında fark bulunmamaktadır. Bunun için kocanın basit zinasının cezalandırılmaması, ona kadına karşı çağdaş anlayışa uymayan bir ayrıcalık tanınmasına yol açarak cinsiyet ayırımını reddeden kadın erkek eşitliğini bozar. Yasa koyucu kuşkusuz, toplumsal gelişme ve özellikleri göz önünde bulundurarak zinayı suç olmaktan çıkarabileceği gibi onun gerçekleşmesini belli koşullara da bağlayabilir. Ancak, bunu yaparken evlilik birliğinin tarafları olarak aynı konumda bulunan karı, koca arasında ayrım yaratacak bir düzenlemeyi gerçekleştiremez." Anayasa Mahkemesi, E:1996/15, K:1996/34, T: 23/09/1996.

olduğu iddiası ile mahkemece norm denetimine başvurulmuş, mahkeme bu durumu da eşitlik ilkesine aykırı bularak iptal etmiştir[52].

Bu içtihatları veren mahkemenin kompozisyonuna bakıldığında, karar gerekçelerinde görüleceği üzere Türk toplumunun Cumhuriyetin temel değerlerini koruyarak ilerlemesini amaçlayan üyelerden oluştuğu tespiti yapılabilir. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin imzalanmış olmasının modern Türk toplumunda kadınların statülerinin yükseltilmesi için norm denetiminde gerekçelerde vurgulanmıştır. 1990'lardan itibaren devlet kurumları nezdinde kadının toplumsal statüsünün güçlendirilmesine katkı yapılması için belirli adımlar atıldığı dikkate alındığında Anayasa Mahkemesinin de bu politikaya kararları ile destek verdiği görülmektedir. Bürokratik feminizm[53] olarak adlandırılan bu dönemde

[52] "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin ilk bölümünde de, Birleşmiş Milletler Yasası ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin temel hak ve özgürlükler ile bunların cinsiyete dayalı olanlar dahil hiçbir ayırıma bağlı tutulmaksızın kullanılmasını öngören hükümlerine göndermede bulunulmuştur. Uluslararası belgelerin cinsiyete dayalı ayırımı reddeden bu kuralları ile Anayasa'nın "Kanun önünde eşitlik" başlıklı 10. maddesi arasında temelde bir farklılık bulunmamaktadır. Türk Ceza Kanunu'nun 440. maddesinde, karının zinasının suç oluşturacağı öngörülmüş, kocanın zinasını suç sayan 441. maddesi ise Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir. Böylece, kocanın zinası suç olmaktan çıkmıştır. Evlilik birliğinin tarafları olarak karı ile aynı hukuksal konumda olması gereken koca için zinanın suç olmaktan çıkmasına karşın, karı için suç sayılmaya devam etmesi Anayasa'nın 10. maddesindeki "eşitlik" ilkesine aykırılık oluşturmaktadır. Maddenin iptali gerekir. " Anayasa Mahkemesi, E:1998/3, K:1998/28, T: 23/06/1998.

[53] "1990'da Kadının Sorunları ve Statüsü Genel Müdürlüğü'nün kurulması, bürokratik feminizmin miladı sayılabilir. Müdürlüğün görev tanımı, cinsiyet eşitsizliklerini gidermeye dönük kanun çalışmaları yapmak ve bürokrasi içi müdahalelerde bulunmaktı. BM'nin 1981'de yürürlüğe giren, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'nin (CEDAW) l 985'te onaylanması etkili bir adımdı -bu süreçte siyasetbilimci Feride Acar (doğ. 1948) önemli bir rol oynadı. 1997'de bir durum raporu hazırlayan müdürlük, bu çalışmada kadın örgütleriyle işbirliği yaptı. Bürokratik feminizm, feminist söylemin meşrulaşmasıyla ehlileştirilmesi arasında bir gerilim hattı üzerinde yürümektedir. Bürokratik feminizmin piyasacı-sivil sahasında "projecilik" yer alır. Bu sahanın açılmasıyla, uluslararası kuruluşlarla ve devletle ortak yürütülen -genellikle 'iyi' finansmanlı- araştırma ve yardım projeleri etrafında bir profesyonel-feminist elit ve söylem oluştu. Sadece meslekleşmesiyle değil, bir tür feminist uzmanlık ve protokol dili inşa etmesiyle de

Anayasa Mahkemesinin kadının aile içinde konumunu yükseltecek kararlar alırken, kadınları ilgilendiren diğer alanlarda laiklik ilkesini tehdit gördüğü anda korumacı bir refleksle hareket ettiği hatırda tutulmalıdır.

C. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN KADIN HAKLARINA DAİR TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİ DARALTAN KARARLARI VE BU KARARLARIN DEĞİŞİMİ

1. Başörtüsü, Resmi Nikah Öncesi Dini Nikah Kıymanın Suç Olarak Düzenlenmesi ve Evli Kadının Soyadına İlişkin Kararlar

Kadının aile ve toplumdaki konumunun yükseltilmesi amacıyla uluslararası hukuk düzenlemeleri, kadın erkek eşitliğinin azami ölçüde sağlanması bakış açısı laiklik hassasiyetinin yoğun olarak hissedildiği davalarda yerini katı yorumlara, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına imkan veren düzenlemelerin önünün açılmasına yönelik içtihatlara bırakmaktadır.

Kadının yükseköğrenim hakkından baş örtüsü takma vecibesini yerine getirerek yararlanmasının önüne geçen Anayasa Mahkemesi kararları mahkemenin uluslararası hukuka ve diğer ilkelere atıf yapma usulünü bir kenara bırakarak Türkiye'ye özgü katı laiklik yorumunun odağında bir gerekçelendirme oluşturduğunu göstermektedir.

Anayasa Mahkemesi, kadınların temel haklarından olan eğitim hakkından baş örtülü şekilde yararlanabilmesine dair düzenlemeyi laiklik ilkesine aykırı bularak iptal etmiştir[54]. Mahkeme, başörtüsü yasağını

profesyonelleşmeden söz ediyoruz." **Bora, Tanıl** (2017) Cereyanlar, İstanbul, İletişim Yayınları, s.786.

54 "Türkiye için yalnız sözlük anlamıyla değil, tarihsel evrimi bakımından da değeri olan lâiklik, Anayasa'nın "Diyanet İşleri Başkanlığı" başlıklı 136. maddesinde de vurgulanmıştır. Anılan başkanlığın, lâiklik ilkesi doğrultusunda, tüm siyasal görüş ve düşünüşlerin, dışında kalarak, ulusça dayanışmayı ve bütünleşmeyi amaç edinerek görevlerini yerine getireceğini öngören maddenin bu içeriği bir anlamda yükseköğretim kurumlarındaki ortamın özelliklerini de belirlemektedir. Eğitim ve öğretimde, dinsel inanca devlet gücünün özel bir katkı vermesi düşünülemez. Lâiklik bir bütündür. Özellikle eğitim-öğretim alanında lâikliğe bağlılık ve saygı, ulusun geleceği açısından da üzerinde önemle durulacak bir konudur. Siyasal alanda dinsel çabalar, dinsel geleneklere uygunluğu aranan düzenlemeler, eylem ve işlemler ne kadar geçersizse, öğretim ve eğitim alanında da din buyrukla-rıyla ilişki kurulamaz. Demokrasinin

sonlandırmak üzere 9/2/2008 tarihli ve 5735 sayılı Kanun'un 1. maddesi ile Anayasa'nın 10. maddesinin dördüncü fıkrasına "bütün işlemlerinde" ibaresinden sonra gelmek üzere "ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında" ibaresi; 2. maddesi ile de Anayasa'nın 42. maddesine altıncı fıkradan sonra gelmek üzere "Kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yükseköğretim hakkını kullanmaktan mahrum edilemez. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir." biçiminde eklenen fıkraları iptal etmiştir[55]. Yukarıda değinildiği üzere kadınlara karşı

güvencesini ve Cumhuriyetin özgün niteliğini oluşturan bu ilkenin büyük bir duyarlık ve özenle korunması Anayasa gereğidir. Dersliklerde ve ilgili yerlerde dinsel inançları simgeleyen belirtilerden uzak kalınması zorunluluğu nedeniyle yükseköğrenim kurumlarında dinsel gereğe bağlanan başörtüleri lâik bilim ortamıyla bağdaştırılamaz."… İdeolojik söylemin ayrımcı bir dil oluşturmasına örnek olarak kararın son fıkrası gösterilebilir "Çağdaş bir görünüm taşımayan başörtüsü ve onunla birlikte kullanılan belli biçimdeki giysi, bir ayrıcalıktan ötede bir ayrım atacı niteliğindedir. Şimdiye kadar başörtüsü kullanmadan yükseköğretim kurumlarını bitirmiş bayanlarla şimdi yükseköğretim kurumlarında bulunan bayanları dine karşı ya da dinsiz göstermek için kullanılma olasılığı da kaçınılmazdır. Çağdışı bir görünüm veren bu durumun giderek yaygınlaşması Cumhuriyet, devrim ve lâklik ilkesi yönünden sakıncalara da açıktır. Demokrasiden yararlanarak lâikliğe karşı çıkışlar din özgürlüğünün kötüye kullanılmasıdır. Dinin birleştiriciliğine, hoşgörüsüne, inandırarak benimsetme özenine aykırı yanlış yorum ve değerlendirmelere dayalı bölücülükler, dinden soğutmaya neden olacak tutumlar din saygısıyla da bağdaşmaz. Türk Devrimi temeline oturan ve bu yapıda lâiklik ilkesine özel bir önem ve üstünlük tanıyan Anayasa, özgürlüklere karşın lâiklik ilkesini özenle korumayı amaçlamış ve bu ilkenin özgürlüklere kıydırılmasına olanak tanımamıştır.174. maddede korunan lâiklik ilkesiyle bu madde kapsamındaki devrim yasalarının amaç, erek ve içeriklerinin öngördüğü nitelikleri gözardı ederek dinsel inanç gereğine dayalı bir düzenleme getiren dava konusu kural, Anayasa'nın 174. maddesine de aykırıdır..." Anayasa Mahkemesi, E:1989/1, K:1989/12, T: 07/03/1989.

[55] "Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları gözetildiğinde, Anayasa'nın 10. ve 42. maddelerinde yapılan düzenlemenin, yöntem bakımından dini siyasete alet etmesi, içerik yönünden de başkalarının haklarını ihlale ve kamu düzeninin bozulmasına yol açması nedeniyle laiklik ilkesine açıkça aykırı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerini dolaylı bir biçimde değiştiren ve işlevsizleştiren bu düzenleme Anayasa'nın 4. maddesinde ifade edilen değiştirme ve değişiklik teklif etme yasağına aykırı olduğundan, Anayasa'nın 148. maddesinin ikinci fıkrasında öngörülen teklif koşulunun yerine getirilmiş olduğu kabul edilemez.

ayrımcı düzenlemeler içeren Medeni Kanun ve Ceza Kanunu hükümlerinde uluslararası normlara atıf yapan mahkeme konu laiklik ile bağlantılı olduğunda cumhuriyetin temel niteliklerinden sayılan ilkeyi temel hak ve hürriyetlerin önünde yorumlamıştır.

Başörtüsü ile ilgili kararlarında Mahkeme, yukarıda yer verildiği üzere kadın haklarını geliştirici perspektifini terk etmektedir. Mahkemenin söz konusu kararlarında uluslararası normatif düzenlemelere bir atıf bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi bu kararları ile laikliğin Türkiye'ye özgü yorumlanışını esas almış, kadınların dini vecibelerini temel hak ve hürriyetler kapsamında değerlendirmeyerek Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu değerlerinden olduğunu ifade ettiği laiklik ilkesine tehdit olarak yorumlamıştır. Bu anlayışın özünde ise, Kemalizm'in devlet doktrini olarak benimsenmesi, her türlü hak ve hukukun üzerinde konumlandırılarak, siyasi ve sosyal alanın aktörlerinin denetiminde araç olarak kullanılması yer almaktadır[56]. Başörtüsü yasağı kadının temel haklarını ihlal ettiği gibi, Kemalist iktidar elitlerinin kadınların kamusal alanda görünümünü denetlediği bir imkan da sağlamaktadır[57].

Mahkemenin 1990'lı yıllardaki laiklik hassasiyetinin hissedildiği diğer bir içtihadı ise 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 237'nci maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan "Aralarında evlenme akdi olmaksızın evlenmenin dini merasimini yaptıran erkek ve kadınlar iki aydan altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar." hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiası ile ilgili kararıdır. Mahkeme, hükmün iptali için yapılan başvuruyu laik, demokratik, hukuk devleti açısından mahzurlu görmemiş, devletin aileyi korumak amacıyla sadece dini nikâhla kurulan evliliklerin aile, toplum ve kamu düzeni açısından olumsuz sonuçlar doğuracağından bahisle davanın reddine karar vermiştir[58].

Açıklanan nedenlerle dava konusu Yasa'nın 1. ve 2. maddeleri Anayasa'nın 2., 4. ve 148. maddelerine aykırıdır, iptali gerekir." Anayasa Mahkemesi, E:2008/16, K:2008/116, T: 5/6/2008.

56 **Köker, Levent** (2009) "Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 2 Kemalizm, İstanbul, İletişim Yayınları, s.108.

57 **Erdoğan, Necmi** (2009) "Neo Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 2 Kemalizm, İstanbul, İletişim Yayınları, s.587.

58 Anayasa Mahkemesi, E: 1999/27, K: 1999/42, T: 24/11/1999.

Mahkemenin sunduğu gerekçelerde 1926 tarihli Medeni Kanun'un Türk hukuk devriminin önemli bir parçası olduğuna vurgu yapılmaktadır. Mahkeme, "1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu'nun amacı, kabul edilen resmî nikâh müessesesi ile kadının sosyal konumunu güçlendirmek, aileyi, ana ve çocukları korumaktır. Dini nikâha dayalı evlenmelerin, kadın ve çocuklar yönünden doğurduğu sakıncalar gözetilerek resmî nikâh yapılmadan dini tören yapılmasının ceza yaptırımına bağlanmasının kamu düzenini ve kamu yararını sağlama amacına yönelik olduğu tartışmasızdır.…Medeni Kanun, Türkiye Cumhuriyeti'nin modern, çağdaş ve lâik hukuk sistemine geçişinin temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Medeni Kanun'un özellikle resmî nikâh akdine ilişkin hükümlerinin gerektiği şekilde uygulanmasının Türk toplum ve aile hayatı açısından taşıdığı önem ve bu hükümlere uyulmadan dini nikâha dayalı olarak oluşturulan birlikteliklerin özellikle kadın ve çocuklar yönünden doğuracağı olumsuzluklar dikkate alınarak Anayasa'nın 174. maddesiyle resmî nikâh kurumu özel olarak korumaya alınmıştır." gerekçeleri ile anayasaya aykırılığı iddialarını reddetmiştir. Mahkemenin daha önceki başlıkta belirtilen kararlarla, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nda ayrımcı hükümlerini iptal ettiği bakış açısının terk edildiği görülmektedir. Resmi nikahın önemine değinilmesinin yanında laiklik ilkesinin kararda ayrıca vurgulanması bu anlayışın bir tezahürü olarak değerlendirilebilir[59].

Anayasa Mahkemesi, kadının toplumsal statüsüne dair kararlarında laiklik ilkesinin yanında erkek ve kadın arasında tam hukuki eşitliği sağlamasının önünde engel olarak görülen soyadı düzenlemesini değerlendirirken özgürlükler yanında aldığı tutumu değiştirmiştir. 743 sayılı Medeni Kanun'un 153'üncü maddesi hükmünün anayasaya aykırılığı ile yapılan başvuruyu 1997 yılında reddetmiştir[60]. Karar gerekçesinde "Kullanılan

[59] "…Anayasa'nın bu kurallarında belirtilen lâiklik, inanç özgürlüğüne saygıdan kaynaklanan ve dini bu özgürlüğün enginliğine bırakan bir kavram olduğundan din düşmanlığı dinsizlik ya da din karşıtlığı olarak algılanamaz. Devletin farklı inançlardaki kişilere aynı yakınlıkta ya da uzaklıkta olması bunlar arasında hiç bir ayırım yapmaması lâiklik ilkesinin gereğidir.
Dini nikâhın, Medenî Kanun'da öngörülen evlenme akdinden önce yapılmasının yasaklanması bu akidden sonra yapılmasını engellemediğinden lâiklik ilkesine aykırı değildir..." Anayasa Mahkemesi, E: 1999/27, K: 1999/42, T: 24/11/1999.

[60] Anayasa Mahkemesi, E: 1997/61, K: 1998/59, T: 29/09/1998.

aile isminin kuşaktan kuşağa doğumla geçmesiyle aile birliği ve bütünlüğü devam etmiş olacaktır. Aile birliğinin sağlanması için yasa koyucu eşlerden birisine öncelik tanımıştır. Kamu yararı, kamu düzeni ve kimi zorunluluklar soyadının kocadan geçmesinin tercih nedeni olduğunu göstermektedir. Kaldı ki itiraz konusu kural da aile isminin sadece erkeğin soyadına bağlanacağı öngörülmemekte, kadının başvurusu durumunda kocanın soyadıyla birlikte kızlık soyadını da kullanma olanağı bulunmaktadır. Kadının evlenmekle kocasının soyadını almasının cinsiyet ayırımına dayanan bir farklılaşma yarattığı savı da yerinde değildir. Anayasa'nın 10. maddesinde öngörülen eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı olacağı anlamına gelmez." ifadeleri ile kadınların evlendikten sonra soyadlarının kullanamamalarını ayrımcılık kapsamında değerlendirmediğini belirtmiştir[61]. Muhafazakar görüşe karşı oy yazan üyeler bu hükmün varlığının kadın ve erkek arasındaki eşitliğe aykırılık teşkil ettiğini ifade etmiştir Ece Göztepe'nin soyadı kanunundaki düzenleme ile ortaya çıkan eşitsizliğe dikkat çeken çalışmasına da atıf yapıldığı görülmektedir[62].

2001 yılında kabul edilen 4721 sayılı Medeni Kanun'da kadının evlenmekle kocasının soyadını alacağı hükmü korunmuştur. Bununla birlikte kadının isterse kocasının soyadı önünde kendi soyadını kullanabileceği düzenlenmiştir[63]. Bu hükmün anayasaya aykırılığı ile somut norm denetimi

---

61 Mahkeme, soyadının kişinin kimliğine ilişkin en önemli unsur olduğunu belirtse de kişiyi ailesi bakımından değerlendirmektedir; bireysel kimliğin önüne aileyi koyarak soyadı kullanmayı yalnızca bir kişi hakkı olarak değil kişinin ailesine karşı bir yükümlülüğü olarak da değerlendirmiştir." **Evran Topuzkanamış, Şafak** (2009) "1982 Anayasası'nda ve Türk Anayasalarında "Kadın"", İzmir Barosu Dergisi, S:1, s.64.

62 Kararın karşı oyuna atıf yap. Göztepe, makalesinde eşlerin soyadı ile ilgili üç öneri getirmektedir. Eşlerin ortak soyadı seçebilmeleri, her iki eşin de soyadlarını ortak soyadı seçme hakkını olmasını ve bu seçimin sadece kocanın soyadıyla sınırlandırılmamasını, ikili soyadının kullanılması önerilerini sıralamaktadır. **Göztepe, Ece** (1999) "Anayasal Eşitlik İlkesi Açısından Evlilikte Kadınların Soyadı". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C: 54, S: 2, s.129.

63 Medeni Kanun 187'nci madde: "Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir." Özdemir, Medeni Kanun'da kadının kendi soyadını da

yoluyla başvuru yapılmıştır. Mahkeme, yasa koyucunun takdir hakkını aile birliği ve bütünlüğünün korunması ve aile bağlarının güçlendirilmesi başta olmak üzere, kamu yararı ve kamu düzeninin gerektirdiği kimi zorunluluklar nedeniyle, eşlerden birisine öncelik tanıyacak biçimde kullanmasının hukuk devletine aykırı bir yönü bulunmadığı gerekçesiyle, başvuru konusu kuralın hukuk devleti, eşitlik ilkelerine ve ailenin korunması hakkının ihlal edilmediğine karar vermiş ve davayı yine reddetmiştir[64]. Ayrıca Mahkeme Anayasanın 90'ıncı maddesinin dava ilgili olmadığını ifade etmiştir. Mahkeme kararı oy çokluğu ile almış olup; karşı oylarda soyadına ilişkin düzenlemenin eşitlik ilkesine aykırılık teşkil ettiğine dair görüşlere ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu kararından yaklaşık dokuz ay sonra[65] Anayasa Mahkemesi Soyadı Kanunu'nun 4'ncü maddesinde yer alan "Evliliğin feshi veya boşanma hallerinde çocuk anasına tevdi edilmiş olsa bile babasının seçtiği veya seçeceği adı alır." hükmünü iptal etmiştir[66]. Bu kararını mahkeme oy birliği ile almış, ayrıca kadın haklarını iyileştiren kararlarında olduğu gibi CEDAW, Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne atıfta bulunmuştur.

Soyadına ilişkin norm denetimi kararlarında, Mahkemenin kadın erkek eşitliğini kadınların temel hak ve hürriyetlerini genişleten bir anlayışla yaklaşmadığı görülmektedir. Gerekçelerde, kanun koyucunun takdir alanını değerlendiren mahkeme çoğunluğunun bu hakkın hukuka uygun olarak kullanıldığına kanaat getirdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Mahkemenin üye yapısının temel hak ve özgürlükleri geniş yorumlayan kişilerden oluşması, uluslararası insan hakları belgelerindeki esasların Türk hukukunun değerlendirilmesinde dikkate alınmasının istikrar kazanması ile kadınların temel hak ve özgürlüklerini daraltan içtihatlar değişecektir.

---

kullanabilmesine ilişkin düzenlemenin CEADW'a dayandığını ifade etmektedir. **Özdemir, Hayrunnisa** (2008) "Türk ve İsviçre Medenî Hukukunda Ad Üzerindeki Hak Ve Korunması" AÜHFD, C:57, S: 3, s.573.

64 Anayasa Mahkemesi, E: 2009/85, K: 2011/49, T: 10.3.2011.

65 **Erbek Odabaşı, Özge** (2017) "Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Çerçevesinde Evli Kadının Soyadı", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:19, S:1, s.79.

66 Anayasa Mahkemesi, E: 2010/119, K:2011/165, T: 08/12/2011.

Hirschl'in anayasa yargısını açıklarken kullanmış olduğu hegemonik koruma tezi, Türk Anayasa Mahkemesinin açıklanmasında teorisyenler tarafından başvurulan bir kavram olmuştur. Türk Anayasa Mahkemesinin merkezde bulunan elitlerin konumlarını koruma refleksiyle hareket ettiği, norm denetiminde hak eksenli yorum yapmaktansa ideoloji eksenli yorum yaptığına dair eleştiriler sıralanmıştır[67]. Yukarıda ifade edildiği üzere, Mahkeme kadın hakları özelinde hakları genişleten kararlar almıştır. Bu kararlara bakıldığında uluslararası insan hakları belgeleri ile kadın haklarına dair düzenlemeler rehber edinilerek ulusal mevzuatta bulunan ayrımcı hükümler iptal edilmiştir. Bununla birlikte, laiklik hassasiyeti ile çatışan kadın haklarına ilişkin düzenlemeler ile kadın ve erkek arasında mutlak eşitliğin sağlanmasına yönelik kararlarında uluslararası düzenlemelere değinmeksizin kendi kavramsallaştırması ile iptal kararı vermiştir. Barın'ın ifade ettiği üzere 2010 sonrası anayasa değişiklikleri ile Anayasa Mahkemesi bu açıklamalarla izah edilecek kararlardan uzaklaşmış, ideolojik tarafgirlikle karar alma yerine hak eksenli yorumlarını öne almıştır. Barın, yeni ekonomik ve siyasi elitleri memnun etmeyen kararlara imza atmaya çekinmeyen Mahkemenin hegemonik koruma teziyle açıklanamayacağını ifade etmektedir[68].

---

[67] **Ergül, Ozan** (2007) Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Yargısı ve Demokrasi, Ankara, Adalet Yayınları, s.209-219. **Barın, Taylan** (2016) Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti, Ankara, Oniki Levha Yayıncılık, s.114-115. 2007 yılı cumhurbaşkanlığı seçiminde "367 Krizi" olarak tarihe geçen kararının ardından Kemal Gözler şu satırlara yer vererek Anayasa Mahkemesinin hegemonik tavrını eleştirmekteydi "Ülkemizde eskiden beri devam eden anti-demokratik bir gelenek var: Siyasal iktidarı sandıkta kaybedenler, iktidarı ele geçirmenin başka yollarını arıyorlar. Bir demokraside siyasal iktidarı ele geçirmenin yolu sadece ve sadece sandıktır. Sandıkta kaybedenlerin yapması gereken şey, halkı ikna ederek gelecek seçimleri kazanmaktan ibarettir. Ancak Türkiye'de bir siyasal akım bunu yapmamakta, halkın teveccühünü kazanarak iktidar olmaya çalışmak yerine, halkın temel eğilimlerine saldırmakta ve iktidarı halkın oylarıyla değil, başka yollarla ele geçirmeye çalışmaktadır. Bu başka yolların arasına son zamanlarda yargı ve özellikle de Anayasa Mahkemesi de dahil edilmiştir. "**Gözler, Kemal** (2007) "Hukukun Siyasetle İmtihanı: Kim Sınıfta Kaldı?", Türkiye Günlüğü, S:89, Yaz 2007, s.5, <Kemal Gözler, Hukukun Siyasetle İmtihanı (anayasa.gen.tr)>s.e.t. 18/3/2022.

[68] **Barın**, s.120.

2. Başörtüsü, Resmi Nikah Öncesi Dini Nikah Kıymanın Suç Olarak Düzenlenmesi ve Evli Kadının Soyadına İlişkin Kararların Değişimi

Mahkeme, kadınlara yönelik daraltıcı yorumlar içeren üç içtihadını ilerleyen yıllarda değiştirmiştir. Kadınların dini vecibesi olan başörtüsünü takarak eğitim ve diğer kamu haklarından yararlanmalarının engellenmesine dair düzenlemelerin bireysel haklarını ihlal ettiğini değerlendiren mahkeme kuralın kendiliğinden kaldırıldığını belirterek sadece bireysel olarak hakları kısıtlanan kişiler hakkında ihlal kararı vermekle yetinmiştir[69]. Yukarıda ifade edilen norm denetimine konu olduğu şekliyle bir düzenleme Anayasa Mahkemesi önüne 2008 yılından itibaren gelmemiştir. Bireysel başvuru kararlarından anlaşılacağı üzere Anayasa Mahkemesi, kadınların dini vecibelerini yerine getirirken kamu görevi icra etmesini ve eğitim hakkı almasını laiklik ilkesine aykırı görmemiştir.

Kararda imzası bulunan üyelerden Zühtü Arslan'ın 2009 yılında mahkemenin başörtüsüne ilişkin verdiği kararları değerlendiren raporda Anayasa Mahkemesinin laiklik konusunda katı yorumunu eleştirdiği görülmektedir[70]. Mahkemenin "söz konusu laiklikse gerisi teferruattır" yaklaşımı sergilediğini belirten[71] Arslan, Mahkemenin başörtüsü kararlarının arkasında otoriter ve pozitivist bir laiklik anlayışının yer aldığını ifade etmektedir. Bu anlayışın değişmesi gerektiğini ifade eden Arslan, laik devletin bireylerin inanç ve ibadetlerine saygı gösteren, bu tercihlerin yaşama geçmesi için her türlü kolaylığı sağlayan bir anlayışın geliştirilmesi gerektiğini, otoriter laiklik anlayışının yerini demokratik ve özgürlükçü laiklik anlayışına bırakması gerektiğini ifade etmektedir[72]. Arslan'ın anlayışının Mahkemenin laiklik

---

69 **Tuğba Arslan Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2014/256, K.T.25/6/2014. **Sara Akgül Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2015/269, K.T.22/11/2018.

70 "Anayasa Mahkemesi istikrarlı bir şekilde, laikliğin "bize has" bir yorumunu yapmakta, bu ilkenin bir "yaşam biçimi"ni ifade ettiğini ve Anayasanın imtiyazlı ilkesi olarak "özgürlüklere kıydırılamayacağını" bildirmektedir. **Arslan, Zühtü** (2009) Başörtüsü, Ak Parti, Laiklik: Anayasa Mahkemesi'nden İki Karar Bir Gerekçe, Ankara SETA Yayınları, s.21.

71 **Arslan**, s.21.

72 **Arslan**, s.23.

odağında ele aldığı konuların yanında diğer hak ve özgürlüklere ilişkin kararlarının değişiminde etkisinin olduğu gözlemlenmektedir[73].

Laiklik hassasiyeti sebebiyle iptal başvurusu reddedilen Türk Ceza Kanunu'nun dini nikaha ilişkin hükmü 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda da korunmuştur. Bu hükmün anayasaya aykırılığı iddiası ile 2014 yılında Mahkemece yapılan somut norm denetiminde başvuruda ise 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 230'uncu maddesinin beşinci ve altıncı fıkralarını bir başka perspektiften değerlendirmiştir. Mahkeme, söz konusu kurallarla resmi evlilikten önce dini nikâh töreni yapanlar ile bu töreni yapan kişilerin cezalandırılmasını ölçülülük ilkesine aykırı bulmuştur[74]. Evlenmeden önce yapılan dini nikâh merasiminin evliliğe resmi bir boyut kazandırmadığını, bu cezalandırmanın özel ve aile hayatına saygı hakkı ile din ve vicdan özgürlüğü arasındaki dengeyi korumadığını ifade etmiştir[75]. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 22 Nolu Genelgesinin "'"Dini veya inancı dışa vurma özgürlüğü, 'gerek alenen gerekse özel alanda bireysel olarak veya topluluk halinde' kullanılabilir. Dini veya inancı dışa vurma özgürlüğü, ibadet, dinsel ritüellerin yerine getirilmesi, uygulama ve öğretme gibi çok geniş bir davranış yelpazesini kapsar. İbadet kavramı, bir inancın doğrudan ifade edilmesini sağlayan törensel ve ayinsel eylemleri kapsadığı gibi, bu uygulamalara özgü olan ibadet yerlerinin inşası, ayinsel ifade/duaların ve nesnelerin kullanılması, sembollerin sergilenmesi ve bayram ya da dinlenme günlerine uyulmasını da

---

73 Mahkemenin ilk yılları ile son zamanlarda verdiği kararlar incelendiğinde benzer kanuni düzenlemeler için yapılan başvuruları değişik şekilde sonuçlandırdığı görülmektedir. Birincisi bazı kamu görevlilerinin evlenmeden önce çalıştığı kuruma evleneceği kişiler önceden bildirmesini, yapılan tahkikat sonucu kurumun izin vermesi ile evliliğin gerçekleşmesi, eğer bu kurala riayet edilmez ise kamu görevlisinin istifa etmiş sayılacağını öngören düzenlemedir. İlk olarak Mahkeme 1965 yılında verdiği kararla Jandarma Erat Kanunu'nda düzenlenen bu hükmün anayasaya aykırı olmadığına karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, E: 1965/2, K: 1965/24, T: 5/4/1965. Benzer düzenleme 6004 sayılı Kanun'un 20'nci maddesinin dördüncü fıkrasında memurun izin almadan istifa etmiş sayılacağına dair bir hüküm getirilmiştir. Mahkeme söz konusu kuralın iptali için yapılan başvuruyu, sağlanmak istenilen amaç ile uygulanan tedbir arasında aşırı bir oransızlık olması hasebiyle iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi, E: 2013/158, K: 2014/68, T: 27/03/2014.

74 Anayasa Mahkemesi, E:2014/36, K:2015/51, T: 27/05/2015.

75 Anayasa Mahkemesi, E: 2014/36, K: 2015/51, T: 27.5.2015.

kapsar." ifadeleriyle Mahkeme, kararın devamında AİHM kararlarında din özgürlüğüne de vurgu yapmıştır. Kararın sonunda ise "Esasen, kişilerin herhangi bir dini tören veya nikâh olmaksızın fiilen birlikte yaşamaları ve çocuk sahibi olmaları, özel hayata saygı gösterilmesi bağlamında hukuk düzenince suç olarak nitelendirilip cezalandırılmazken, kişilerin özel hayatlarına ilişkin tercihleri ve dini inançları gereği evlenmenin dinsel törenini yaptırmalarının suç olarak düzenlenmesi, anılan ölçüsüzlüğü açıkça ortaya koymaktadır." ifadeleri ile kuralın cezalandırma ile ortaya çıkardığı ölçüsüzlüğe dikkat çekmiştir. Kararın karşı oylarına bakıldığında ise yine Türk Medeni Kanunu'nun laik demokratik cumhuriyetin temeli olduğu, bu temelin ceza kanunları ile korunması gerektiği 1990'lardaki mahkeme kararları ile benzer gerekçelerle izah edilmiştir.

Bu içtihadı ile resmi nikah yapılmadan evvel dini nikah kıyılmasının suç olarak düzenlenmesini iptal eden mahkeme, 1999 tarihli içtihadını değiştirmiştir. Ergül, söz konusu içtihat değişikliğini anayasa yargısının içtihat istikrarsızlığını incelediği eserinde yer vermiştir. Anayasa Mahkemesinin iptal kararında önceki içtihadını tümüyle görmezden gelmesinin hukuki bütünlük, istikrar ve güvenlik ilkelerini ihlal ettiğini, ayrıca hukuk ve adalete olan güveni sarsıcı bir tutum olduğunu belirtmektedir[76]. Mahkemenin içtihat değişikliğinin sebeplerini anlamak için her iki kararın gerekçelerine göz atmak gerekmektedir. 1999 tarihli kararda laiklik hassasiyetinin yüksek olduğu bir konuda dönemin anayasa yargısının katı laiklik yorumu ile davayı karara bağlamıştır. Ancak daha sonra değişen üye yapısı ve işleyişiyle mahkeme karar gerekçelerinde insan hakları odaklı bir değerlendirme yapmaktadır. Dini nikahın resmi nikahtan evvel yapılmasında cezalandırılmasını ölçüsüz bulmuştur. Mahkeme din ve vicdan özgürlüğüne müdahaleleri laiklik ilke nazarından değerlendirmemekte, özgürlüklere müdahalelerin ölçülülüğünü esas almaktadır. Yargısal alanda görev üstlenen hukuk profesyonellerinin laiklik anlayışı yüksek kişilerin azlık oyuyla Mahkeme, söz konusu yasa hükmünün anayasa aykırı olduğu kanaatine vararak hükmü iptal etmiştir. Yargısal adlandırmanın gücüyle laiklik anlayışındaki katı yorumu özgürlükler lehine çevirmiştir. Ayrıca, Mahkeme,

[76] **Ergül, Ozan** (2016) Anayasa Yargısında Stare Indecisis Türk anayasa Mahkemesi Kararlarında İçtihat İstikrarsızlığı, Ankara, Adalet Yayınevi, s.259.

nikah kıyma yetkisinin bir kamu görevlisi olan müftülere de verilmesinin anayasaya aykırılık teşkil etmeyeceği belirtilmiş, anayasaya aykırılık iddiası oy birliği ile reddetmiştir[77].

Mahkemenin kadının soyadına ilişkin düzenlemelerin anayasaya aykırı olmadığına dair içtihatlarını değiştirmiştir[78]. Mahkeme, bireysel başvuru kapsamında vermiş olduğu kararla Medeni Kanun'un 187'nci maddesinin Anayasa'nın 90'ıncı maddesi gereğince dikkate alınan uluslararası sözleşmelerle çatıştığını, bu itibarla başvurunun değerlendirilmesinde 187'nci maddenin ihmal edilerek uluslararası sözleşmelerin uygulandığını ifade etmiş, başvurucunun evlenmeden önceki soyadını kullanmada kocası ile eşit haklara sahip olmadığından Anayasa'nın 17'nci maddenin ihlal edildiğini ifade etmiştir[79]. Bunun yanı sıra çocukların evliliğin boşanma yahut fesih ile sonuçlanması durumunda dahi babalarının soyadlarını alacağına dair Kanunu Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığı Önlenmesi Sözleşmesi'nin 1'inci maddesi, Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medenî Haklar Sözleşmesi'nin ailenin korunması başlığını taşıyan 23. maddesi ve AİHM'in ayrımcılık yasağına ilişkin içtihatları kapsamında değerlendirerek Anayasaya aykırı bulmuş ve iptal etmiştir[80]. Karar gerekçesinde Mahkemenin Anayasa'nın 90'ncı maddesinin son fıkrasında yer alan "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı

---

77 Anayasa Mahkemesi, E:2017/180, K:2018/109, T: 06/12/2018.

78 "AYM içtihatlarının özellikle AİHM ile uyumlu olmasına dikkat etmektedir. Ancak bunun istisnaları da mevcuttur. Örneğin, siyasi parti kapatma davalarında ve evli kadınların soyadlarıyla ilgili davalarda AYM, AİHM içtihadına uymayan kararlar verebilmektedir. Evli kadının evlenmeden önceki soyadını kullanması konusunu itiraz başvurusunda inceleyen Mahkeme AİHM'nin açık ve yerleşik içtihadına rağmen söz konusu kuralı az bir çoğunlukla da olsa anayasaya uygun bulmuşturç Aynı konu bireysel başvuru şeklinde Mahkemenin önüne geldiğine bu sefer evli kadınların kocalarının soyadını almaya zorlanmasının hak ihlaline neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Mahkeme bu kararında ulusal kanunlarla uluslararası insan hakları hukukunun çelişmesi durumunda ikincisinin öncelik kazanacağını vurgulamıştır." **Yıldırım, Engin/Gülener, Serdar** (2018) "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Uluslararası Ve Karşılaştırmalı Hukuka Yapılan Atıflar: Ampirik Bir Analiz", AÜHFD, C:67, S:1, s.121.

79 **Sevim Akat Ekşi Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2013/2187, K.T.19/12/2013.

80 Anayasa Mahkemesi, E: 2010/119, K: 2011/165, T: 8.12.2011.

hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır." hükmünün bir zımni ilga kuralı olduğunu ifade etmesi, doktrinde bu madde hükmünün niteliğine ilişkin yeni tartışmalara sebebiyet vermiştir[81]. Diğer bir husus ise ihlal kararına rağmen Medeni Kanun'un 187'nci maddesinin halen yürürlükte olmasıdır. Erdoğan, mahkemenin Medeni Kanun'un 187'nci maddesi yürürlükteyken Anayasa Mahkemesinin sürekli olarak ihlal kararı vererek bu iş yükünün artmasına sebep olacağına dikkat çekmektedir[82]. Havutcu ve Kalkancı, Medeni Kanun'un 187'nci maddesinde bir değişiklik olmaması sebebiyle kadınların evlilikte kendi soyadlarını kullanmaları için bireysel başvuru yolunu kullanmaları gerektiğini, bununla birlikte Hukuk Genel Kurulu'nun kararı[83] ile kadınların evlilikte sadece kendi soyadlarını kullanmalarını Aile Mahkemelerinde dava açarak kullanabileceği yönünde karar verdiğini belirtmiştir[84].

Bir başka kararında ise Mahkeme evlendikten sonra soyadını kocasının soyadı ile birlikte kullanmak durumunda kalan kişinin, evlilik sonrası soyadını kullanmasıyla evlilik öncesi soyadı ile yaptığı işlemler sebebiyle sorun çektiğini, bu itibarla sadece evlilik öncesi soyadını kullanma talebiyle yaptığı başvuruyu değerlendirmiştir. Bu değerlendirme neticesinde Mahkeme Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde kadınların ayrımcı muameleye tabi tutulmasının yasaklandığını ifade etmiş,[85] söz konusu mevzuat hükümleri

---

81 **Acar, Ali** (2017) Anayasa Mahkemesinin Anayasa Madde 90/5 Hakkındaki Zımni İlga Tespiti Ve İnsan Haklarına Dayalı (Yeni Bir) Yargısal Denetim, Anayasa Yargısı Dergisi, C:6, S:11, s.150-151.

82 **Erdoğan, Murat** (2019) Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Temel Hak ve Özgürlüklerin Yorumu, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), s.79.

83 Yargıtay HGK, E: 2014/2-889, K:2015/2011, T.30.09.2015.

84 **Havutcu, Ayşe/Kalkancı, Yasemin** (2020) "Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları Işığında Kadının Soyadı" İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl 6, S:2, s.157.

85 **Sevim Akat Ekşi Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2013/2187, K.T.19/12/2013, par. 41, 42, 43. Anayasa'nın 90. maddenin beşinci fıkrası uyarınca, sözleşmeler hukuk sistemimizin bir parçası olup, kanunlar gibi uygulanma özelliğine sahiptir. Yine aynı fıkraya göre, uygulamada bir kanun hükmü ile temel hak ve özgürlüklere ilişkin olan sözleşme hükümleri arasında bir uyuşmazlığın bulunması halinde, sözleşme hükümlerinin esas alınması zorunludur. Bu kural

gereğince kadınların evlilik sonrası soyadlarını eşlerinin soyadları ile birlikte kullanma zorunluluğunu ayrımcılık yasağına aykırı bularak söz konusu uygulamayı Anayasa'nın 17'nci maddesinde düzenlenen manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkına aykırı bulmuştur[86]. Mahkeme boşanma sonucunda ilgili derece mahkemesinin çocuğun soyadının eski eşinin soyadını kullanmasına karar vermesi sebebiyle yaşadığı zorlukların giderilmesi talebiyle yapılan başvuruyu, aile hayatına saygı hakkının ihlali olarak kabul etmiştir[87].

Esasında bu kararların gerekçelerindeki anlayış 2011 yılında soyadına ilişkin Medeni Kanun düzenlemesinin iptal başvurusuna ilişkin verilen kararının karşı oylarında görülmektedir. Kararda karşı oy yazan Mahkeme üyeleri çoğunluğun aksine uluslararası hukuka atıfta bulunarak kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması yönünde düzenleme yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi üyesi Prof. Dr. Engin Yıldırım, münhasır bir gerekçe kaleme alarak soyadı düzenlemesinin anayasa aykırılığını değerlendirmiştir. Kadınların soyadlarına ilişkin hak mücadeleleri tarihsel örneklerle açıklayan Yıldırım, Anayasa Mahkemesinin önceki kararlarında kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına ilişkin gerekçelerini hatırlatmıştır. Ayrıca aile kurumunda cinsiyetler arası eşitliğin sağlanmasının demokrasinin ve demokratik değerlerin yerleşmesine imkan tanıyacağını vurgulamıştır[88].

SONUÇ

Türkiye'de kadın haklarının geldiği noktada Anayasa Mahkemesinin oldukça önemli kararlara imza attığı muhakkaktır. Kadın erkek eşitliğine aykırı Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nda yer alan hükümler, TBMM'de kanun

bir zımni ilga kuralı olup, temel hak ve özgürlüklere ilişkin sözleşme hükümleriyle çatışan kanun hükümlerinin uygulanma kabiliyetini ortadan kaldırmaktadır." Par. 44.

86 **Sevim Akat Ekşi Başvurusu**, par. 17. Aynı hususta Mahkemenin verdiği bir diğer karar için bkz. **Gülsüm Genç Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2013/4439, K.T.06/03/2014. **Neşe Aslanbay Akbıyık Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2014/5836, K.T.16/04/2015.

87 **Hayriye Özdemir Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2013/2424, K.T.25/06/2015, par. 70. Aynı hususta Genel Kurul kararı için bkz. **Nurcan Yolcu Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2013/9880, K.T.11/11/2015. **Gülbu Özgüler Başvurusu**, AYM, Başvuru No: 2013/7979, K.T.11/11/2015.

88 Anayasa Mahkemesi, E: 2009/85, K: 2011/49, K.T. 10.3.2011. Karşı oylar.

değişikliği yapılmadan Anayasa Mahkemesi kararları ile iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi üyelerinin kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına ilişkin görüşleri Türkiye'de yasama organının bu alandaki düzenlemelerinden evvel kadın erkek eşitliği konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmesini sağlamıştır.

Mahkeme, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına ilişkin bir dil oluşturmuştur. Kadın haklarını genişleten kararların gerekçelerine bakıldığında bu dilin şekillenmesinde uluslararası normların önemli bir konumunun olduğu görülmektedir. Gerek başta CEDAW olmak üzere Birleşmiş Milletler'in kapsamında imzalanan sözleşmeler, gerekse Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan kadın erkek eşitliğinin sağlanması perspektifinin Anayasa Mahkemesi üyelerince benimsenerek iptal gerekçelerinde bu düzenlemelerin önemle vurgulandığı görülmektedir.

Türk kadınının hakları, Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk devrimlerinin en önemli parçasını oluşturmuştur. Bununla birlikte gelişen toplumsal ilişkilerde kadına yönelik hükümlerinin bulunduğu dile getirilmiştir. Anayasa Mahkemesi kararlarında bu özgürlükçü yorumun izlerini 1980'lerden itibaren görmek mümkündür. Ancak aynı Mahkeme üyelerinin yetiştiği sosyal ve kültürel iklimin kendilerine yüklediği misyon ile sosyal alanda etkisini artıran dinî söylemin politik alanda söz sahibi olmalarını önlemek amacını taşıdığı ifade edilebilir. Dinî söylemin toplumsal görünümüyle laiklik ilkesinin katı yorumunu kullanarak mücadele etmeye çalışması Mahkemenin özgürlükçü yorumdan sapmasına yol açmıştır. Bourdieu'nun terminolojisi ile ifade edilecek olursa, Türk toplumunda var olan mücadelenin yansıması sebebiyle yargı bir mücadele alanıdır ve Anayasa Mahkemesinin kararları, siyasi ve sosyal mücadelelerin izlerini taşımıştır. O halde yargı alanını oluşturan hakimlerin kararlara bakışı, bu alanda verilen mücadeleler ve kendilerinin yetişip mesleklerini sürdürdüğü sosyal ve siyasî iklim çerçevesinde açıklanabilir.

Mahkeme, 1980 sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası anlaşmalara taraf olmasıyla Türk Medeni Kanunu'nda yer alan ayrımcı düzenlemeleri iptal etmiştir. Bu iptal kararlarının Türk hukuk devriminin temeli olan Medeni Kanun'da yapılmış olması yargısal alanın Anayasa Mahkemesinin yetkisi dahilinde olan kısmında bir çatışma doğurduğu

gerekçelerden görülmektedir. Anayasa Mahkemesi üyelerinin bir kısmı söz konusu ayrımcı hükümlerin Türk toplumunun yapısını dönüştürmeyi amaç edinen Medeni Kanun'un hedefine ulaşması için gereklilik olduğu görüşündedir. Bununla birlikte, yine aynı sosyal ve kültürel geçmişe mensup diğer hakimler modern Türk toplumunda bu düzenlemelerin ayrımcılık yasağına ve eşitlik ilkesine aykırı olduğunu uluslararası normlara atıfla gerekçelendirmişlerdir. 1980'li yıllardan başlayan düşüncenin hakimiyeti, 1990'larda kadının çalışma hayatına katılmakta kocasından izin alması, zina suçunda kadına ayrımcı düzenlemelerin iptali konularında doyurucu gerekçelerle iptal kararı vermesine imkan sağlamıştır.

Bu özgürlük halesi laiklik hassasiyeti ile ilgili düzenlemeler mevzu bahis olduğunda kaybolmaktadır. Kadınlara dair laiklik ilkesi vurgulanarak verilen kararlara bakıldığında diğer kararlarda olduğu gibi uluslararası normlara atıfların yapılmadığı görülmektedir. Mahkeme üyeleri laiklik ilkesinin katı yorumunu benimsemeleriyle kadınların özgürlüklerini daraltıcı kararlara imza atılmıştır. Mahkemenin kadın haklarının genişletilmesine dair tutum ve gerekçelendirme biçiminin, laiklik hassasiyeti hissedildiği düzenlemelere ilişkin kararlarda kaybolması, 1980 darbesi sonrasında katı Kemalist çizginin devletin stratejik kurumlarının temel ideolojisi haline gelmesinin tesirinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

2010'lu yılların başından itibaren üye kompozisyonunun değişimi ile birlikte kararlarda meydana gelen içtihat farklılıkları aslında Bourdieu'nun yargının adlandırma gücüyle sembolik şiddeti meşrulaştırma fonksiyonuna dikkat çekmesini haklılaştırır niteliktedir. Anayasa'da ve yasalarda içtihat değişikliğine meydan verecek bir değişim olmamasına rağmen, Anayasa Mahkemesinin yeni üyelerinin kaynağının çeşitlenmesi ile birlikte içtihatlarda değişim gözlenmektedir. Yargısal alanda aktör olarak bulunan hukuk profesyonellerinin farklı sosyal ve kültürel iklimden gelmesi, Mahkemenin içtihatlarında daha fazla insan hakları vurgusunu getirmiştir. Yukarıda değinildiği üzere kadın haklarının genişletilmesinde mahkeme 1980'li yıllardan itibaren uluslararası normlara atıfla eşitlik ilkesini yorumlamıştır. Ancak laiklik hassasiyetinde terk edilen bu anlayış, farklı sosyal ve kültürel iklimden gelen üyelerin laiklik kavramı, Türk hukuk devrimlerinin niteliği gibi konularda

insan hakları perspektifinden ayrılamayarak gerekçelerini oluşturması ile değişmiştir. Laiklik ilkesinin yanında kadın erkek eşitliğinin sağlanması için soyadına ilişkin içtihatlar, temel hak ve özgürlükleri genişleten yorumlar yapılmak suretiyle, uluslararası insan hakları koruma belgelerinde bulunan hükümler hatırlatılarak değiştirilmiştir.

Anayasa yargısının içtihat değişikliklerini anlamak ve yorumlamak hukukun formalist yapısı ile izlenmekle tam olarak anlaşılmaktan uzaktır. Bourdieu'nun tabiri ile mücadele alanı olan yargı erkindeki profesyonellerin ilişkileri, dünya görüşleri, devlete ve bireye bakışı gibi konuların çalışmalara dahil edilmesiyle anlamlı sonuçlar çıkarılabileceği düşünülmektedir. Anayasa Mahkemesinin politik olaylar kadar sosyolojik olayları dönüştürme kapasitesi göz önüne alındığında kadın haklarına dair meselelerde Mahkeme üyelerinin hak tasavvurlarının temel etki güçlerinden birisi olmaya devam edeceği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Acar, Ali (2017) Anayasa Mahkemesinin Anayasa Madde 90/5 Hakkındaki Zımni İlga Tespiti Ve İnsan Haklarına Dayalı (Yeni Bir) Yargısal Denetim, Anayasa Yargısı Dergisi, C:6, S:11, s.137-190.

Acar, Feride (2010) "Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum", Kadın Hakları ve Uluslararası Hukuk ve Uygulama: Ayata, Gökçeçiçek/ Eryılmaz Dilek, Sevinç/ Emrah Oder, Bertil (Editörler), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 13-23.

Arslan, Zühtü (2009) Başörtüsü, Ak Parti, Laiklik: Anayasa Mahkemesi'nden İki Karar Bir Gerekçe, Ankara, SETA Yayınları.

Barın,Taylan (2016) Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti, Ankara, Oniki Levha Yayıncılık.

Bora, Tanıl (2017) Cereyanlar, İstanbul, İletişim Yayınları.

Bourdieu, P./Wacquant, L. (2001) Réponses. Pour Une Anthropologie Réflexive, Seuil, Paris(Çeviren: Ökten Nazlı, Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, 8. Baskı, İstanbul, İletişim).

Bourdieu, Pierre (1981) Questions de Sociologie, Les Editions de Minuit, Paris (Çeviren: Öztürk Filiz ve diğerleri, (2016) Sosyoloji Meseleleri, 2. Baskı, Ankara, Heretik).

Bourdieu, Pierre (1979) La Distinction, Critiuqe Sociale du Jugement, Les Editions de Minuit, Paris (Çeviren: Fırat Derya ve Günce Berkut, (2015) Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi, 2. Baskı, Ankara, Heretik.).

Bourdieu, Pierre (2012) Sur L'État. Cours au Collège de France (1989-1992), Seuil, Paris, (Çeviren: Sümer Aslı (2016) Devlet Üzerine College de France Dersleri, 2. Baskı, İstanbul, İletişim).

Bourdieu, Pierre (1987) "The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field" (Çeviren: Richard Terdiman), Hastings Law Journal, S: 38, s.814-853.

Demir, Murat Cem/Aka, Asiye (2010) Bourdieu'nun Diliyle Hukuk Alanını Okumak, HFSA 18. Kitap, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, s.238-242.

Erbek Odabaşı, Özge (2017) "Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Çerçevesinde Evli Kadının Soyadı", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:19, S:1. s.44-109.

Erdoğan, Murat (2019) Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Temel Hak ve Özgürlüklerin Yorumu, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara.

Erdoğan, Necmi (2009) Neo Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 2 Kemalizm, İstanbul, İletişim, s.584-591.

Ergül, Ozan (2007) Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Yargısı ve Demokrasi, Ankara, Adalet Yayınları.

Ergül, Ozan (2016) Anayasa Yargısında Stare Indecisis Türk anayasa Mahkemesi Kararlarında İçtihat İstikrarsızlığı, Ankara, Adalet Yayınevi.

Evran Topuzkanamış, Şafak (2009) "1982 Anayasası'nda ve Türk Anayasalarında "Kadın"", İzmir Barosu Dergisi, S:1, s.47-83.

Gözler, Kemal, (2007) "Hukukun Siyasetle İmtihanı: Kim Sınıfta Kaldı?", *Türkiye Günlüğü,* S:89, Yaz 2007, s.5-16., s. 5, <Kemal Gözler, Hukukun Siyasetle İmtihanı (anayasa.gen.tr)> s.e.t. 18/3/2022.

Göztepe, Ece (1999) "Anayasal Eşitlik İlkesi Açısından Evlilikte Kadınların Soyadı". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C: 54, S: 2, s. 101-132.

Gürler, Sercan (2017) Hukukun Gücü: Bourdieu Sosyolojisinde Hukuk Alanının Oluşumu ve İşleyişi, Ankara, On İki Levha Yayınları.

Havutcu, Ayşe/Kalkancı, Yasemin (2020) "Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları Işığında Kadının Soyadı" İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl 6, S:2, s.135-180.

Köker, Levent (2009) Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 2 Kemalizm, İstanbul, İletişim, s.97-112.

Madsen, Mikael R. / Dezalay, Yves (2012) "The Force of Law and Lawyers: Pierre Bourdieu and the Reflexive Sociology of Law", e Annual Review of Law and Social Science.

Madsen, Mikael R. / Dezalay, Yves (2002) "The Power of the Legal Field: Pierre Bourdieu and the Law", An Introduction to Law and Social Theory, Reza Banakar and Max Travers (eds.), Oxford-Portland Oregon, Hart Publishing, s.189-204.

Ökten, Nazlı (2014) "Devlet Üzerine: Son Bir Hesaplaşma", Cogito (Pierre Bourdieu Özel Sayısı, S:76, Bahar, s.79-88.

Özdemir, Hayrunnisa (2008) "Türk ve İsviçre Medenî Hukukunda Ad Üzerindeki Hak Ve Korunması" AÜHFD, C:57, S:3, s.561-598.

Özkan, İrem Burcu (2017) "Feminist Kuramlarda Özel Alan Kamusal Alan Ayrımı: "Özel Olan Politiktir", Kadın Kamusal Alan ve Hukuk: Yükselbaba, Ülker (Editör), Tekin Yayınevi, İstanbul, s.83-113.

Sancar, Serpil (2014) Türk Modernleşmesinin Zihniyeti, İstanbul, İletişim Yayınları.

Sosyal Feminist Kaktüs (1990) K Yayınları, S:12.

Toprak, Zafer (2014) Türkiye'de Kadın Hakları ve Feminizm, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Türkiye Cumhuriyet Anayasası (Gerekçeli) (2019), Anayasa Mahkemesi Yayınları.

Villegas, Mauricio Garcia (2004) "On Pierre Bourdieu' Legal Thought", Droit et Société Cilt, 56-57, s.58-71.

Yıldırım, Engin/Gülener, Serdar (2018) "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Uluslararası Ve Karşılaştırmalı Hukuka Yapılan Atıflar: Ampirik Bir Analiz", AÜHFD, C:67, S:1, s.105-144.

ANAYASA MAHKEMESİ NORM DENETİMİ KARARLARI

Anayasa Mahkemesi, E: 1965/2, K: 1965/24, T: 5/4/1965

Anayasa Mahkemesi, E: 1980/29, K: 1981/22, T: 21/5/1981.

Anayasa Mahkemesi, E:1987/l, K:1987/18, T: 11/09/1987.

Anayasa Mahkemesi, E:1989/1, K:1989/12, T: 07/03/1989.

Anayasa Mahkemesi, E: 1990/30, K: 1990/31, T: 29/11/1990.

Anayasa Mahkemesi, E:1990/15, K: 1991/5 T: 28.2.1991.

Anayasa Mahkemesi, E:1996/15, K:1996/34, T: 23/09/1996.

Anayasa Mahkemesi, E: 1997/61, K: 1998/59, T: 29/09/1998.

Anayasa Mahkemesi, E: 1999/27, K: 1999/42, T: 24/11/1999.

Anayasa Mahkemesi, E:2008/16, K:2008/116, T: 5/6/2008

Anayasa Mahkemesi, E: 2009/85, K: 2011/49, T: 10.3.2011

Anayasa Mahkemesi, E: 2009/85, K: 2011/49, K.T. 10.3.2011.

Anayasa Mahkemesi, E: 2010/119, K:2011/165, T: 08/12/2011

Anayasa Mahkemesi, E: 2010/119, K: 2011/165, T: 8.12.2011.

Anayasa Mahkemesi, E: 2013/158, K: 2014/68, T: 27/03/2014.

Anayasa Mahkemesi, E:2014/36, K:2015/51, T: 27/05/2015.

Anayasa Mahkemesi, E:2017/180, K:2018/109, T: 06/12/2018.

ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI

Neşe Aslanbay Akbıyık Başvurusu, Başvuru No: 2014/5836, K.T. 16/04/2015.

Hayriye Özdemir Başvurusu, Başvuru No: 2013/2424, K.T. 25/06/2015.

Sevim Akat Ekşi Başvurusu, Başvuru No: 2013/2187, K.T. 19/12/2013.

Gülsüm Genç Başvurusu, Başvuru No: 2013/4439, K.T. 06/03/2014.

Tuğba Arslan Başvurusu, Başvuru No: 2014/256, K.T. 25/6/2014.

Nurcan Yolcu Başvurusu, Başvuru No: 2013/9880, K.T. 11/11/2015.

Gülbu Özgüler Başvurusu, Başvuru No: 2013/7979, K.T. 11/11/2015.

Sara Akgül Başvurusu, Başvuru No: 2015/269, K.T. 22/11/2018.